له فارسیه‌وه‌: سه‌رهه‌نگ عه‌بدولره‌حمان

ئاشنابوون به قه‌شه ئاگۆستین

سه‌رپه‌رشتیاری پرۆژه‌:

ئه‌نوه‌ر حسێن «بازگر» - لوقمان ره‌ئوف

ئایدیا

گۆڤارێکی فکریی فەلسەفییە، گرنگی بە لێکۆڵینەوە و وەرگێڕان دەدات

خاوەنی ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا
سەرنوسەر: ئەنوەر حسێن
a.bazgr@gmail.com
07701535029
جێگری سەرنوسەر: لوقمان رەئوف
lukmanraoof@yahoo.com
07701369792
تایپ و هەڵەچن:
باوان عومەر، دیلان دڵشاد
چاپ: چاپخانەی کارۆ

بەڕێوەبەری هونەری:
هەرێم عوسمان

پێشەکی

بەمردنی ئەرەستۆ لەساڵی (322 پێش زایــن)ی، چەرخی زێرینی فەلسەفە لەیۆنان کۆتایی پێهات، فەلسەفە کە تا ئەو سەردەمە سەروکاری لەگەڵ بەڵگەهێنانەوەی بەهێزدا هەبوو، وردە وردە گرفتاری نووسینی باس‌و شیکردنەوەبوو لەسەر قسەی پێشینان، لەم دەورانەدا دوو رێبازی فیکری، یەکێکیان رەواقی ئەویتریش ئاپیکۆری لەبرەودا بوو کەبەپێداویستی زەمەن، لەرۆحیەتی زۆر گەشبینانە بەرخوردارنەبوون.

دامەزرێنەری رێبازی رەواقیەکان فەیلەسوفێک بوو بەناوی زینۆن کەلەسەرەتای سەدەی سێیەمی پێش زاییندا لەقوبرس چاوی بەدنیا هەڵهێنا، ئەو کەسەرەتای بازرگانێکی سەرکەتوو بوو، پاشان هەموو سەروەت‌و سامانەکەی لەرووداوێکی دەریاییدا لەدەستدا، زینۆن لەدوای ئەم رووداوە چوو بۆ ئەسیناو بووە پەیڕەوانی قوتابخانەی (کەلبیانی یۆنانی) کەمادەیان بەلاوە گرنگ نەبوو.

زینۆن لەدواتردا ئەم رەهەندە زاهیدانەی خۆی لەفەلسەفەی رەواقی (ستویسیزم)دا زیاتر پەرەپێدا، ناوی ئەم قوتابخانەیە لەوشەی (ستویس)ەوە وەرگیراوە کەبەمانای (بەرهەیوان)دێت کە ئاماژەیە بۆ شوێنی قوتابخانەکەی لەئەسینادا، بە کە سەرمیچێکی بەکۆمەڵی ستونی زۆر هەبوو، زینۆن بانگخوازێکی نمونەیی زاهیدانە بوو لەژیانداو باوەڕی وابوو کەمرۆڤەکان دوو جۆرن: جۆری یەکەمیان دانایان‌و بیرمەندانن کەبەیەک چاو دەڕواننە هەموو شتێ جگە

لەحیکمەتو زانایی، جۆری دووەمیشیان گەوجەکانن.

لەلای پەیڕەوانی ئەم ڕێبازە، هۆشمەندی بەواتە چاوپۆشیکردن لەحەزە دەروونییەکان بۆ هەڵبژاردنی سەرڤانی لەژیاندا، سەرڤانییەکان وەک خۆڕاگری، جوامێری لەبەرامبەر سەختیو ڕەفتاری دادپەروەرانەدا.

ڕەواقیەکان لەسەردەمی خۆیاندا جگە لەپەیڕەوکردن لەسروشت، یان ئەقڵ هیچ فەرمانێکی تریان بەشایەنی سەرنجدان نەدەزانی، لەدیدی خەڵکی ڕۆژگارەکەیانەوە بەبێ قەیدی و بەقەناعەتی و بەحەوسەڵەیی بەناوبانگبوون.

فەلسەفەی ستویسزم بەدرێژایی چەندین سەدەی درێژخایەن لەدرەوشانەوەدا بوو سەرەنجام لەناو ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانیدا خۆشەویستیەکی زۆری بەدەستهێنا، بەتایبەت لەناو ئەو دەستە پایەبەرزەی کەلەداوێن پیسی ئیمپراتۆرە دیکتاتۆرەکان بێزاربببوون. تائەو جێگایەی کەتەنانەت یەکێ لەداناینی بەناوبانگی ڕۆژگار بەناوی «سبنکا» هەوڵیدا ئەو شێوازە فێری نیرۆنی ئیمپراتۆریەتی دڵڕەقی ڕۆمان بکات، بەڵام تەبعی ئیمپراتۆر توانای وەرگرتنی ئەو شێوازەی نەبوو. سەرەنجام لەسەدەی دووەمی زاییندا (کۆتایی ئەشکانییەکان) ئیمپراتۆر مارکۆس ئاورلیوس باوەڕی بەڕێبازی ستویسزم هێناو لەکاتی لەشکرکێشیە درێژەکەی خۆی بەسەر گەلو هۆزە شاخاوییەکانی ئەوبەری دانوب، بەرهەمێکی بێ سەرچاوەو پڕداخوازی دەربارەی ئەوەنووسی.

ئاڕاستەو خواستی تریش هەبوون کەکشان بەدۆزینەوەی چەند قوتابخانەیەکی تری وەک کەلبیانو گومانگەراکان، کەباوەڕیانوابوو هیچ شتێ نازانن‌و وێڕای ئەمەش بەفێربوونی ئەو شتانەوە سەرقاڵبوون کەنەیاندەزانی، کەلبیان کۆمەڵێک دانابوون کەخۆشبەختی ڕاستەقینەیان لەوازهێنانی هەموو چێژێکی جەستەیی و ڕۆحیدا دەبینیەوە، ناوی ئەم گروپە لەوانەیە بەم هۆیەوە بووبێ کەپەیڕەوانی ئەم قوتابخانەیە دەستیان لەهەموو پێداویستیەکانی ژیان هەڵگرتو پابەند نەبوون بەهیچ کۆتو پێوەندێکەوە، ئەوان بەجلوبەرگی دڕاوو قژی ئاڵۆزکاو هەندێجار بەپێی پەتی بەناو خەڵکیدا دەڕۆیشتن‌و وەکو ئاژەڵ دەژیان.

گومانکەراکان کۆمەڵێک دانابوون کەباوەڕیانوابوو مرۆڤ ناتوانێت زانین، یان دانایی دەربارەی واقیع هەبێتو لەئەنجامدا دڵنیاییو یەقینی تەواوی هەبێت

دەربارەی زانیارییەکانی خۆی، چونکە هەستی مرۆڤ لەبەردەم هەڵەکردندایە.

ئەقڵیش هەندێجار سەرنجی ئەم هەڵانە ناداتو کاتێ سەرنجیاندەدات کە لەبەردەم راستکردنەوەیاندا دەستەپاچەیە، لەو شوێنەی کەئیدراکی هەر مرۆڤێک لەبارەی بابەتێکەوە لەسەر بنەمای تێگەیشتنو ئاکاری شیاو و کاتو شوێنی دەتوانێ لەگەڵ خەڵکانی تردا جیاوازی هەبێت، وێڕای ئەمەش نابێت لەهیچ کارێکدا بیروڕای نەگۆڕ دەربرێتو هەموو کارێک بەشێوەیەکی رێژەیی لێکبدەینەوە. لەگرنگترین دیدگاکانی تری فەلسەفی قوتابخانەی ئیپیکۆریزم(Epicureanism) بوو کەلەنیوەی سەدەی چوارەمی پێش زاینەوە، لەلایەن فەیلەسوفێکەوە بەناوی ئیپیکۆر(341 تا 270) پێش زاین دامەزرا، ئەو لەشاری ساموس هاتە دنیاوە، بەڵام لەدواییدا بووە دانیشتووی ئەسیناو بەکۆمەڵ لەگەڵ پەیڕەوانیدا لەباخێکدا دەژیا.

پەیڕەوانی ئیپیکۆر لەزۆر لایەنەوە لەبەرامبەر قوتابخانەی رەواقیەکاندا دەوەستایەوە، لەکاتێکدا کەپەیڕەوانی قوتابخانەی رەواقی هەموو چێژێکی دنیاییان رەتدەکردەوە، کەچی ئیپیکۆرییەکان باوەڕیان بەژیانی خۆش هەبوو، خۆشبەختیو خۆشگوزەرانیان بەوپەڕی هیوای مرۆڤ دەزانی، هەڵبەتە لێکدانەوەی خودی ئیپیکۆر لەبارەی ژیانی خۆشەوە لەراستیدا ژیانێکی لەرادەبەدەر سادەبوو، ژیان بەنانو ئاوێکی رووت کەمێکیش پەنیر لەجەژنەکانو رۆژانی پشوودا ئامانجی ئەو و (ئامانجی یەکەمی فەلسەفەکەی) گەیشتنبوو بەژیانێکی پەتی لەرەنجو ئازار. ئەو خۆشیەی کەئیپیکۆر بەدوایدا دەگەڕا، ئاسودەیی دەروونو شادمانی دڵ و ئەندێشەبوو کەبەردەوامی هەبێت، نەک هەوەسو لەزەتێکی زوو تێپەڕ کە لەدوای ئەزموونکردنیان مرۆڤ توشی دەردو ئازار دەکات، بەبۆچوونی ئەو هەموو جۆرە سەرخوازی، مەیخواردنەوەو تەنانەت کرداری سێکسیو بەشێوەیەکی گشتی هەموو ژیانێکی پڕ جەنجاڵ دەبێتە مایەی سەرئێشەو گێرەوکێشە، نائومێدیو دڵشکان. هەموو ئەمانەی بەسەرچاوەی ئازارو چاکەی مرۆڤی لەدووری ئەوانەوە دەزانی. ئیپیکۆر دەیوت مرۆڤ دەبێت شادمانی مەعنەوی لەسەر چێژە مادییەکانی پێشتری بونیاد بنێ، نەک تەنیا ئیدراکیان ئاسانترو هەمیشەو لەهەمو شوێنێ ئامادەو فەراهەمە، بەڵکو ئەو هۆکارەش لەناخی مرۆڤدا فەراهەمبووەو پێویستی بەکەرەستەی تر نییە. رۆمانییەکان کەکەمتر پابەندی ئەم خاڵە جوانانەی

فەلسەفەبوون، چاوچنۆکانە پێشوازییان لەقوتابخانەی ئیپیکۆری کرد، بەڵام بەلێکدانەوەی خۆیان پێداگریان لە(ژیانی خۆش)دەکرد، کەوا دیارە زۆر زیاتر لەئاوو نان لەخۆدەگرێت !(بەدوای ئەم پێشوازییە شومە) قوتابخانەی ئیپیکۆری رووی لەگەندەڵی کردو بەرهەمی ئەم ئێڕوانینە پاشەکشە ئاسایە، بووە هەمان ئەو لەزەت پەرستیەی کەبەناوی ئەم قوتابخانەیەوە بانگەشەی بۆ دەکرێت.

هەروەکو پێشتر ئاماژەمانپێکرد، لەم سەردەمەدا چالاکییە دیاریکراوەکانی تری فەلسەفە لەچوار دەوری بەرهەمە بەجێ ماوەکانی فەیلەسوفە گەورەکانی پێشوودا دەسوڕایەوەو سنوودار بوو لەلێکدانەوەو باس، رەخنەگرتنو توێژینەوەو لەباشترین حاڵەتدا دروستکردنی بیروڕای پێشینان بوو. ئەمە زۆرترین ژمارەبوون لەناو ئەو هەموو لێکۆڵەرو توێژەرو رەخنەگرانەی فیساگۆرسو ئەفلاتون، کەبەناوبانگترینیان فلوتین بوو کەلەدامەزرێنەرانی دانایی (حیکمەت) خۆرهەڵاتیو تەسەوفە لەخۆرئاوادا.

ئەو سەرکەوتوو بوو کەدانراوی ئاینیو فەلسەفەی ئەفلاتون بەهێزبکاتو ناوەڕۆکی عیرفانی جۆراوجۆر بخاتە ناو بیروڕای ئەفلاتوونەوە، لانی کەم ئەوەی بانگەشەی بۆ دەکردو وانەی پێدەوتەوە جیاوازییەکی لەبەرچاوی لەگەڵ بیروڕای ئەفلاتوندا پەیداکردو ناچار ناویان لێنا فەلسەفەی "ئەفلاتونیزمی نوێ«.

گرنگترین رووداوو لەدنیای فکرو فەلسەفەدا بەدرێژایی سەدەی یەکەمی پاش زاین، لەراستیدا برەودانی پەیتا پەیتابوو بەمەسیحیەت کەرێچکەگرتنی ئەو نەجوڵانە زۆرە لەبیرکردنەوەی فەلسەفەی تاسەردەمی هاتنی ئاگۆستین بۆ بواری فەلسەفەی خایاند.

ژیانو بەرهەمەکانی قەشە ئاگۆستین

"چووم بۆ قەرتاجە، ئەو شوێنەی کەکتوپڕ خۆم لەناو دنیایەک لەبەرەڵڵاییو ناپاکیدا دۆزییەوە، لەهەواو ئارەزوودا بوبومە دڕندە، بەهەموو ئەو کردارە دزێوانەی کەدەستم بۆ نەبردوون، دنیایەک خراپە، گەندەڵی، بەرەڵڵایی، شەڕەنگێزیو زێدەخوازی لەچێژە دۆزەخیەکان، تامەزرۆییەکانی جەستە وەکو کۆمەڵێ بڵقی سەرگۆماوێکی بۆگەن بەرجەستە دەبوونو فوارەی غەریزەی بەهێز لەناخمدا وەکو هەڵمێکی گەرمو شێدار بەدەوروبەردا پەرشدەبوون».

ئاگۆستین لەگەنجیەتیدا بەدوای رابواردنو خۆشگوزەرانییەوە بوو، یان لەوانەیە ویستبێتی نەوەکانی داهاتوو ئەو شێوە ئەزمونەیان هەبێ لەسەردەمانی لاوییەتیاندا. لەبەرهەمی بەناوبانگی (دانپیانانەکان)دا لاپەڕە یەکبەدوایەکەکانی تەرخانکردووە بۆ رەخنەگرتنی توند لەخۆیو دانپیادەنێ کە (بەندەیەکی سوکو چروکو نیازگڵاو) بووەو لە (پیسیو پۆخڵیو هەوەسبازیو رووبـاری رەشی دۆزەخی خولیاکانی دەروون)دا نقومبووە. بەڵام ئەگەر خوێنەر بەوردبینیەوە لاپەڕەکانی ئەم کێتبە بگەڕێ بۆ نموونەیەکی واقیعی لەم (رابواردنە شێت کەرانەیەدا) جگە لە نائومێدی هیچی تری بەنسیب نابێت، لەم رووەوە ئێمە ئاگاداری وردەکارییەکانی هاتوچۆی ئەو بۆ شوێنەکانی رابواردنی قەرتاجەین، بەڵام گومانی من لەسەر ئەمەیە کەئەم نەیتوانیوە شتێ بێ بێجگە لەهەڵاتنی ئاسایی قوتابیانی لاوی هاوچەرخی.

لەهەمانکاتیشدا ناتوانرێ نکۆڵی لەوەبکرێ کەئاگۆسینتی لاو خاوەن غەریزەیەکی بەهێزبووە کەبەدژی ئارەزووی بەهێزی دەروونی ئەو بۆ داوێن پاکبوون دەوەستایەوە. لەوانەیە ئەگەر لەڕۆژگاری ئێمەدا بژیایە، گرێی ئەم گرفتە بەڕواڵەت بێ چارەیە لەماوەی چەند سەردانێکی دەرونیشکارێکدا بەئاگا بکرایەتەوە، بەڵام بەبەهای بێبەشکردنی فەلسەفە لەگەورەترین نوێنەری خۆی لەچەرخێکی نزیک بەهەزارەو نیوێک. ئەو کاتەی کەئاگۆستین پێنایە بواری ئەندێشەی فەلسەفییەوە، نزیکەی (600) ساڵ بەسەر مردنی ئەرستۆ تێدەپەڕی، لەلایەکی ترەوە نزیکەی (800) ساڵ دوای مردنی ئاگۆستین بوو کەجیهانی فەلسەفە فەیلەسوفێکی تری گەورەی وەکو تۆماس ئەکویناسی لەخۆگرت.

ئاگۆستین لەساڵی (354ز) لەشارۆچکەی تاگاسی هاتوەتە دنیاوە، کەلەوسەردەمەدا سەر بەپارێزگاری نومیدیەی ئیمپراتۆریەتی رۆمانەکان بوو، هەروەکو بەشوێنەکەشیدا دیارە، باوکو دایکی لەچینێکی مامناوەندو کەم تا زۆر مەیخۆر بوون. زۆر زوو کۆمەڵێ نیشانەی رەفتاری ناشرین لە (پاتریکیۆس)ی باوکی هەمیشە سەرخۆشی دەرکەوت، وەکو نەخۆشی ژنبازیو تورەییو رق، لەوانەشە هەر ئەو هۆکارانە وای لەمۆنیکای دایکی ئاگۆستین کردبێ کەرووبکاتە ئاینی مەسیحی بەشێوەیەک کەسوێند بخوات هەرگیز شەرابێ ئەهریمەن نەخواتەوە.

مۆنیکا سەرەنجام بووە مەسیحیەکی پەڕگر(1) و سەرجەم ناکامیو شکستەکانی لەپاتریکیوسی مێردییەوە گۆڕی بۆ ئارەزوویەکی بەرزە فڕانە بۆ کوڕەکەی.

دەربارەی لاوییەتی ئاگۆستین زانیارییەکی زۆرمان لەبەردەستدایە کەسەرچاوەکەشی هەمان باسی بەسەرهاتی خۆیەتی لەکتێبی (دانپیانانەکان)دا، بەشی یەکەمی کتێبەکە سەرگوزەرشتەی سەردەمانی منداڵیو لاوییەتی ئاگۆستینە، کەتیایدا بەباسی خۆگۆشکردنو قۆناغە جیاوازەکانی پێشکەوتنی بەرەو باوەڕ سەرگەرم دەبێت. هەر لەلاپەڕەکانی سەرەتای کتێبەکەدا ئامادەگی جدیو بەهێزی سایەی دایکی لەسەراپای سەردەمانی منداڵی ئاگۆستیندا بەدیدەکەین، بەجۆرێک کەهەموو شتێ لەژێر کاریگەری خوو رەوشتی وەسواس ئاسای ئاین پاکی دایکیدا دەوەستایەوە، هەرچەندە لەهیچ شوێنێکی کتێبەکەدا ئاگۆستین جورئەت ناکات یەک وشە لەسەر دایکی بەزمانیا بێت. لەشوێنێکدا بەنەفرەتکردن لەخۆی کە بۆ شیری دایکی گریاوە دەنوسێت (کێ دەتوانێ ئەو گوناهانەی کەلەساوایەتیدا تووشیبووم، دووبارە بیهێنێتەوە یادم؟)و لەشوێنێکی تردا بەبێ تانەو تەشەر و دەربارەی پەیوەندی بچڕانی بەوانەکانی قوتابخانەوە دەنووسێ (بەراستی تاوانبارێکی گەورەبووم).

پاشان لەسەردەمانی هەرزەکاریدا بەڕاستی لەڕێگەی راست لادەداتو لەگەڵ هاوپۆلە چەتونو نالەبارەکانیدا میوەی دارهەرمێیەک دەدزن، بەشێکی تـەواو لەکتێبی (دانپیانانەکان)ی بەئەنجامی ئەم بەدکارییە شەرمەزارییە تەرخانکردووە کەتیایدا ئاگۆستین بێ رێزانە لەعنەتو نەفرەت ئاڕاستەی کەسیەتی ناپاکی خۆیدەکات(دابەزینی رۆحی ناپاکو مەلعون، کەلەعەرشی پەری ئاسمانەوە بۆ قوڵیی بێ سنووری چاڵێک ئـاژووت...) شەش بەشی تر لەم کتێبە لەسەر هەمانشێوە بەردەوام دەبێتو لەکۆتاییدا دەنوسێ :(ئای کەسێک هەیە تا گرێی ئەم گلۆڵە سەرەداوە ونبووەبکاتەوە؟ من لەروانین بەو ناپەسەندییە لەناخمداو، یان تەنانەت بیرکردنەوە لەو چەشنە کارە دزێوەدا لەرز دامدەگرێ).

بەڵام ئایا ریزکردنی عەیبو خەوشەکانی خۆتو رەخنەگرتن لێیان بۆ چییە؟
لەوانەیە خوێنەرانێک هەبن لەڕوانگەی دەروونناسییەوە کۆمەڵێ ئاماژەو زیپکی سیمبولیک لەدووتوێی ئەو رستانەدا ببینن(میوەکەم بەراوەشاندنی لقی درەختەکە

هەڵوەراندە سەر زەوی) بەڵام ئەمجۆرە روونکردنەوەیە تەنیا دەبێتە گوزارشتێکی رووکەشو زانیاری بێسود. لەوانەیە گوزارشتی راستر ئەمەبێت کەلەواقیعدا ئەمە دایکە لێرەدا رۆڵی ئادەمیزادێکی بەد فەڕی نمایشەکەی لەئەستۆیە.

بێگومان بەرپرسیارێتی بەڕێوەبردنی کاروباری ناوماڵ لەدەستی مۆنیکادابوو، تەنانەت سەرکەوتووشبوو، تاسەرەنجام ساڵێک بەر لەمردنی مێردە چەنپەرستو هەمیشە سەرخۆشەکەی، ناچار لەساتێکدا قەناعەتی پێکرد، کەپەشیمان بێتەوە لەسەرخۆشیو بەرەو ئاینی مەسیحی بڕوات. ئەوکاتەی کەبۆی دەرکەوت ئاگۆستینی لاو هەڵگری زۆرێک لەنەریتە ناپەسەندو نەشیاوەکانی باوکی بووە، لەماڵی باوکی دەریکرد، هەڵبەتە تەنیا بۆ ماوەیەکی کورت، چونکە حەزی نەدەکرد کەئاگۆستین بۆ ماوەیەکی زۆر لەژینگەی مەعنەوی خۆی دووربخاتەوە. ئاگۆستین لەبارەی ئەم رۆژانەوە بەمشێوەیە دەنووسێ: (ئەو دەیویست کەمن لەخراپە دووربکەومەوە کەهەرگیز تووشی زینا نەبم، ئەمانە بەتێڕوانینی من ئامۆژگاری ژنانەبوو کەبەگوێڕایەڵی کردنیان شەرمەزار دەبووم).

هەر لەو سەردەمانەدابوو کەئاگۆستین دەستو پەنجەی لەگەڵ کێشە دەروونییەکانو کەسێتی خۆیدا نەرمەدەکرد، هەندێجار لەلوتکەی نائومێدیو بێزاریدا دەستی نزاو پاڕانەوەی بەرزدەکردەوەو ملکەچانە داوای لێخۆشبوونی لەیەزدان دەکرد(خودایە، بێ گوناهیو داوێن پاکیم پێ ببەخشە...) و (پاش کەمێک دەکەوتە گومانەوەو سەر لەنوێ تێهەڵدەچووە) کە (لەوانەیە هێشتا کەمێک زوو بێت! .)

لەشوێنێکی تردا دەنووسێ کە (لەدڵەوە حەزی نەکردووە کەخوداوەند بەمزوانە شیفای نەخۆشی ئاڵۆشییەکەی بدات، چونکە رازی بووە بەوە نەک دامرکاندنەوەی).

ئاگۆستین مناڵێکی زۆر زیرەکو لێهاتوو بوو دایکی پێشبینی ئایندەیەکی گەشو رووناکی بۆ دەکردو پەرەی بەئارەزووەکانی دەدا .(بەهاندانی مۆنیکا) پاتریکیوس بەر لەمردنی پاشەکەوتێکی باشی بۆ درێژەدان بەخوێندنی کوڕەکەی لەشاری قەرتاجە دابینکردبوو، هەر لەوێش بوو کەئاگۆستین دوور لەنیگای تێژبینانەی دایکی هاتووچۆی ماڵە بەدناوەکانی شاری دەکردو پەیوەندی لەگەڵ

شانۆدا دروستکرد. پاش چەندین ساڵ لە (دانپیانانەکان)یدا، بەمجۆرە یادی ئەو چرۆی حەزو سەرمەستیەی دەکاتەوە (ئەو نەخۆشیە نەفرەتی ئامێزەی کەئاوسانی شەرمەزارانەی چەپەڵیو کرمۆڵی بەدواوەیە، چ هەڵیتو پڵیتێکە).

سەرەنجام ئاگۆستین پەیوەندی سۆزداری لەگەڵ کچێکدا دروستدەکات، کەپەیوەندییەکی عاشقانەو وەفادارانەو درێژخایەنبوو تەنانەت کوڕێکیشی لێبوو. بەڵام ئاگۆستین تەنیا وشکە قەشەیەکی (سۆفی) کێشەدار نەبوو، ئەو شلەژانو شێواوییەی کەلەلایەن ئەوەوە ئاڕاستەی بەرەڵاییو شەهوەت بازیو لەلایەکی ترەوە تاسەر ئاستی خەجاڵەتیو خاکەساری دەڕۆیشت، ئەوی بەدۆزینەوەی حەقیقەتی وجود گەیاند. بەراستی چۆن دەبێت ئەم ناکۆکیە ئاشکرایە دەربڕدرێت؟چۆن کەسێک لەکاتێکدا لەبۆگەناوی پیسیو هیچو پوچیدا پەلەقاژە بکات کەچی بەهەمان گڕوتین لەحەزی پاکیو پاکیزەیی بووندا دەسوتێ؟ لەو سەردەمەدا هێشتا باوی نووسەری دەروونناسی نەبوو، ئەگەر هەشبوایە، لەوانەیە هەورازو نشێوەکانی کەسایەتی ئاڵۆزی وەک ئاگۆستین، یان بەرەو هاوسەنگیەکی کەمێ خوارتر لەقەڵەمبدایە.

وەرگرتنی ئاینی مەسیحی بەشێوەیەکی دەمارگیرانەو ڕەمەکیانە لەلایەن دایکیەوە بۆ ئەندێشەی پڕ چاوەڕوانی ئەو تەنیا شتێکی سادەو ساکاربوو، ئەوەی بەدوایدا دەگەڕا، ڕاڤەیەکی قەناعەت پێهێنەربوو لەو کێشەیەی کەگرفتاری ببوو، **ڕاڤەیەکی هێندە قوڵ کەبتوانی** باوەڕی پێبهێنێ، لەم گەڕانو پشکنینەدابوو کەبەخوێندنەوەی کتێبی کیکرو (سیسرۆن) بیریارو وتاربێژی مەزنی ڕۆمانی پەیوەستبوو بەفەلسەفەوە. ئاگۆستین ڕەوشی دژواری دروست بیرکردنەوە لەسیسرۆنی دەرچووی ئەکادیمیاکەی ئەفلاتوونەوە فێربوو، بەڵام وەڵامی پرسیارەکانی لای ئەو دەست نەکەوت.

سەرەنجام ئەوەی بەدوایدا دەگەڕا لەئاینی مانەویدا دۆزییەوە، کەئاوێتەیەک یاخود وێکخراوێک بوو لەئاینی زەردەشتیو مەسیحیەت، دامەزرێنەرەکەشی (مانی) ئێرانی بوو، کەنزیکەی سەدەیەک بەر لەئاگۆستین بانگەشەی پێغەمبەرایەتی کردووەو خۆی لەجەستەی ڕۆحی پیرۆزدا ڕاگەیاندبوو، سەرەنجام لەلایەن کاهینانی (2) کۆنەپارێزی زەردەشتیەوە تەفروتونا بوو، ئاینەکەی لەسەر بنەمای

(دوالیزم) (دوانەپەرستی) (3) دارێژرابوو، مانەوییەکان باوەڕیان وابوو کەجیهان بەرهەمی ناکۆکی نێوان خێروشەڕ، یاخود (روناکیو تاریکییە)و هێمانی سەرەکیو زاتی رۆحی مرۆڤ لەرەگەزی تیشکی روناکییە، بەڵام گیرۆدەی چەنبەرەی تاریکی بووەو دەبێت خوازیاری ئازادبوونی تیشکی ناخی خۆی بێت لەژێر دەسەڵاتی تاریکیدا. وەکو بڵێی کاڵای ئەم باوەڕە بەتەواوی بەباڵای ئاگۆستیندا بڕابێ، ئەو بەئامێزێکی ئاواڵاوە پێشوازی لەم ئاینە نوێیە کرد، لەکاتێکدا کەنیسەی مەسیحی مانەویەتی بەبێ بڕواییو کوفر دەزانی، کاتێ ئاگۆستین لەدوای چوار ساڵ خوێندن لەقەرتاجە گەڕایەوە زێدی خۆی، ئەو گۆڕانانەی کەلەژیانی تایبەتیو لەدنیای هزرو فیکریدا روویدا بوو، بووە هۆی نارەزایی دایکی. مۆنیکا دەیتوانی بەرگەی مەعشوقو کوڕە مناڵەکەی ئاگۆستین بگرێت (کەدەبوایە دواتر خەمیان بخوات)، بەڵام ئاینی مانەوی شتێکی تر بوو، دڵی دایکی لەم کارە نەشیاوەی کوڕەکەی بریندارببوو، ئەم نارەزایەتیەشی نەدەشاردەوە. هەر لەو کاتانەدابوو کەئاگۆستین (لەناگاسی) بەوانەوتنەوەی هونەری رەوانبێژیو وتاربێژییەوە سەرقاڵبوو. لەپاڵ ئەوەشدا دەستیکرد بەخوێندنەوەی ئەستێرەناسی، ئەو کەلەو سەردەمەدا تازە لاوێکی تەمەن بیست ساڵ و ئارەزوومەندبوو، پاش ساڵێک گەڕایەوە بۆ قەرتاجەو لەزانکۆی ئەوێ وەکو مامۆستای میوان سەرگەرمی وانەوتنەوەبوو. بەڵام رۆژگار گۆڕابوو، پۆلەکانی وانە وتنەوە بێ زەبتو رەبتو خوێندکاران بەتەواوی ناجڵەو گیربوون، سەرەنجام مەسەلەی پشێوی ناو زانکۆ هێندە زیادیکرد کەکاری وانەوتنەوە بەکەڵک نەدەهاتو ئەو بەدوای دەستکەوتنی کارێکی باشتردا لەگەڵ کەپڵەکەیو کوڕەکەیدا بەرێکەوتن بۆ رۆما.

لەو قۆناغەی ژیانیدا، ئاگۆستین سەبارەت بەشێوازی باوەڕی مانەوییەکانیش دووچاری گومانو دوودڵی بووە، دواهەمین دۆزینەوەی ئەستێرەناسی لەگەڵ گێڕانەوە ئەفسانەییەکانی مانەوییەکاندا لەبارەی گەردوونەوە نەدەهاتنەوەیەک. رۆژێکیان زانایەکی ئاینی مانەوی بەناوی فائوستوس لەسەفەریدا بۆ ئەفەریقا بۆ بیروڕا گۆڕینەوەو گفتوگۆ هاتە دیداری، ئاگۆستین کەچاوەڕێی ئەوەی لێدەکرد دۆخی خراپە لەجیهاندا چارەسەربکات، بەڵام سەرسامبوو کە ئەم زانا ئاینییەش وەڵامێکی قەناعەت پێهێنەری بۆ ئەم مەسەلەیە پێنەبوو، ئەمە بۆ خۆی بووە هۆی

دڵساردبوونەوەی ئاگۆستین لەبنەماکانی باوەڕی مانەوییەکان.

مۆنیکای دایکی کاتێ زانی کەوا کوڕەکەی بەنیازە بەو زوانە سەردانی رۆما بکاث، بۆ پەشیمانکردنەوەی ئاگۆستین چوو بۆ قەرثاجە، ئاگۆستینیش لەکتێبی (دانپیانانەکان)یدا بەمشێوەیە باس لەدیمەنی سەردانی دایکی دەکاث (رێک لەساتی بەر لەجوڵەو بەڕێکەوتنی کەشتیەکە، دایکم توند باوەشی پێداکردبووم دەیویست کە یان لەگەڵیدا بگەرێمەوە ماڵەوە، یان لەگەڵ خۆمدا بیبەم). سەرەنجام دایکی قەناعەث دەکاث بەوەی کەکەشتییەکە ثابەیانی رۆژی دواتر بەرێنەکەوێثو دواتر مۆنیکا دەچێث بۆ سەردانی پەرستگای (قەشە قوبرسی) کەلەو دەروبەرەدابوو، لەکەشتیەکە دووردەکەوێتەوە، ئاگۆستینیش سود لەتاریکی شەو وەردەگرێثو بەنهێنی خۆی دەگەیەنێتە بەلەمێکی کەشتیەکەو(دایکی بەتەنیا بەعیبادەتکردنو چاوی پڕ لەفرمێسکەوە بەجێدەهێڵێث) ئاگۆستین لەرۆما پەیوەندی لەگەڵ پەیڕەوانی مانیدا نەپچراندو وێڕای دوو دڵیشی هەر لەسەر ئەم باوەڕە مایەوە کەئەمە ئێمە نین گوناە دەکەین، بەڵکو سەرچاوەی گوناە لەسروشتێکی ثاریکترەوەیە کەرۆحی پاکی ئێمە لەپەرژینی ئەودا گیری خواردووە، سەرلە نوێ بەکاری وانەوتنەوە سەرگەرم بوو، هێشتا ساڵێک تێنەپەڕیبوو بەسەر وانەوتنەوەیدا کەزیرەکیو لێهاتووییەکەی سەرنجی هەموو لایەکی بەلای خۆیدا راکێشاو پێشنیاریان بۆ کرد کەببێتە مامۆستای زانکۆ لەبەشی وتاربێژیو رەوانبێژی زانکۆی میلانۆ.

لەو سەردەمەشدا شاری میلانۆ ببووە پایەختی ئیمپراتۆریەتی رۆمانیو ببوو بەئەڵتەرناتیڤی شاری رۆما. ئیمپراتۆریەث لەسەرەتای ترازانو دوو لەتبووندا بوو بۆ نیوەکانی خۆرهەڵاثو خۆرئاوا، بەتاج لەسەرنانی یەک لەدوایەکی ئیمپراتۆرە لاوەکان، دوا قۆناغی درێژخایەتی ئاوابوونی خۆی بەسەر دەبرد، ئەو رۆژگارەی کە ئاگۆستین بانگهێشتی ئەم مەڵبەندە باڵایەی پەروەردەو فێرکردنەی قبوڵکرد، ئیمپراتۆر ئەو کاتە لەمیلانۆ سەرگەرمی کاروباری وڵاث بوو، بەڵام بەهێزترین کەسایەتی پایتەخث، ئەسقوفی (4) شاربوو، کەدواتر بووە قەشە ئەمبروس، هەربۆ بیرخستنەوەو نموونەی دەسەڵاتی ئەم ئەسقوفە هەر ئەوەندە بەسە کەسەرنجبدەین لەدوای لەشکرکێشی ئیمپراتۆر بۆ تسالونیکاو جینۆسایدی خەڵکی ئەو وڵاتە، ئەسقوف فەرمانیدا کەشەخسی ئیمپراتۆر لەبەردەمیدا چۆک

دابداتو تۆبە بکات.

ئەمبروس لەبەتواناترین بیرمەندانی مەسیحیەت بوو، کۆڕی وەعزو وتاردانەکانی گوێگرێکی بەرفراوانی هەبوو. لەدوای بەشداریکردنی لەیەکێ لەم گۆڕانەدا، ئاگۆستین پەی بەنادروستی پێش داوەرییەکانی خۆی لەسەر مەسیحیەت بردو تێگەیشت کەمەسیحیەت دەتوانێ سەرنجی خاوەن فیکریش بۆ خۆی رابکێشێو هەروەها ئینجیلی بەکتێبێکی دەوڵەمەندتر دەزانی لەوەی کەپەی پێبردبوو، هەروەها گەیشتە ئەو قەناعەتەی کەکتێبی پیرۆز هەمیشە نابێت خوێندنەوەیەکی دەقاودەقی بۆ بکرێت.

نزیکەی ساڵێک دوای چوونی ئاگۆستین بۆ میلانۆ، دایکیشی خۆی گەیاندە لای. لەمکاتەدا ئاگۆستین دەیتوانی دایکی دڵنیابکاتەوە کەمانەوی نییە، بەڵام لەهەمانکاتیشدا هێشتا نەبوو بوو بەمەسیحی، ئاگۆستین هێشتا ئارەزووە گەورەکانی (سەروەتو ناوبانگو هاوسەر) لەمێشکیدا پەنگی دەخواردەوەو بەرووداوەکاندا دیارە کەمۆنیکاش لەمبارەیەوە بەتەواوی هاوڕابووو هانیدەدا کەهاوسەرێکی شایستە بۆ خۆی هەڵبژێرێت، هێندەی نەبرد کەبەرێنمایی دایکی لەگەڵ کچێکی بنەماڵەیەکی بەڕێزو ناوداردا بووە دەزگیرانو بەو پێیەی کەکچەکە زۆر مناڵبوو دەبوایە دوو ساڵ لەسەری بوەستایە، تاوەکو هاوسەرگیری یاسایی لەگەڵدا ئەنجامبدات، هەڵبەتە ئەمانە هەمووی بەهای خۆی هەبوو، لەشوێنێکدا دەنووسێ (ئەو ژنەی کەزیاد لەدوانزە ساڵ هاوبەشی ژیانم بوو وەکو ئاستەنگێک لەسەر رێی هاوسەرگیری ئایندەم لەتەنیشتمەوە هەڵکەندرابوو، دڵم لەم برینە خوێنی لەبەر دەرۆیشت، چونکە زۆرم خۆشدەویست). لەسەراپای کتێبی (دانپیانانەکان)دا ئاگۆستین هیچ کات بەناو یادی مەعشوقەکەی ناکاتەوەو، هەربۆیە هیچ نیشانەیەک لەم ژنە بۆ نەوەکانی دوای خۆی نەماوەتەوە، سەرەنجام ئەم ژنە گوماوە دەنێردرێتەوە بۆ زێدی خۆی لەئەفەریقاو ئاگۆستین کوڕەکەی دەگرێتەخۆی. بەر لەرۆیشتنیشی (سوێند دەخوات کەهەرگیز دڵ بەپیاوێکی تر نەدات) ئەم سوێندەش بەبەڵگەی راستگۆیی عەشقی نەمری ئەو بۆ ئاگۆستین لەقەڵەم دەدەن، بەڵام لەوانەیە ژنان بەجۆرێکی تر گوزارشت لەوە بکەن!هێندەی نەخایاند کەئاگۆستین بەرگەی دووساڵ چاوەڕوانی نەگرت بۆ هاوسەرگیریو سەرلەنوێ لەگەڵ کچێکی

تردا پەیوەندی سۆزداری دروستکرد، لەم قۆناغەی ژیانیدا ئاگۆستین لەجاران زیاتر بۆ روونکردنەوەی مەسەلەی خراپەکردن لەدنیادا گرفتاری ئەشکەنجەی دەروونی بوو، ئیتر باوەڕی بەڕێبازی ئاینی مانی نەمابوو بەهزرێکی ئاست نزمی لەقەڵەمدەدا، چونکە نەیدەتوانی وەڵامی پرسیارەکانیبداتەوە لەبارەی ئەستێرەناسیو یا تەنانەت مەسەلەی پاڵنەرە سەرکێشە سێکسییەکانی بۆ روونبکاتەوە (لەسەر دوو ریانێکدا بوو) لەلایەکەوە جگە لەهەڵبژاردنی ئەم رێگەیە (واتە ئاینی مانی) هەڵبژاردنێکی تر لەبەرامبەر دیدگای مانییەکان لەدنیای بووندا، کەلەسەر بنەمای دوانەپەرستی بوو، لەبەردەستدا نەبوو، چونکە هەستیدەکرد کەماکی پرشنگداری (بوون)ی بەدەر لەئیرادەی خۆی یەخسیری چنگاڵی تاریکی بووەو لەلایەکی تریشەوە ماناو چەمکی دوانەپەرستیو ئەنجامە نادیارەکانی رۆژبەرۆژ زیاتر دەیخستە گومانو دوو دڵیەوە لەو ئاینە.

ئەم شێواوییە دەروونییەی تاسەردەمی ئاشنابوونی بەبەرهەمو نووسینەکانی فلوتین (205 تا270ز) بەردەوامبوو.

فلوتین لەسەرەتای سەدەی سێیەمی زاینی لەشاری ئەسکەندەرییە هاتەدنیاوەو لەدوای ماوەیەک هەروەکو زۆرێک لەرەخنەگرە بیرتیژەکانی تر، هەستیکرد ئەوەی کە ئەو دەیخوێنێتەوە لەخودی نووسەرەکەی باشتر لێینێدەگات، بەمشێوازە فلوتین وردە وردە گەیشتە سەر ئەو بڕوایەی کەفەلسەفەی ئەفلاتون لەخودی ئەفلاتون باشتر درک پێدەکات، هەربۆیە هەستا بەئەنجامدانی ئەوەی کەخەڵکانی تر بە (نیازی راستەقینەی) ئەفلاتون ئاشنابکات. بەڵام هێندە گۆڕانکاری بەسەر لێکدانەوەو مانای تیۆرەکانیدا هێنا، کەئاکام لەمێژووی فەلسەفەدا ئەمە بەقوتابخانەی ئەفلاتونیزمی نوێ ناوبانگیدەرکرد.

فلوتین لەگەڵ تیۆرەکانی ئەفلاتوندا بیروڕاکانی فیساگۆرسو ئەرستۆ ورەواقیەکانیشی (5) تێکەڵکردو بەچەشنێکی عیرفانی هزری خۆیشی ئاوێتەکرد. هەروەکو ئەفلاتون، ئەفلاتونە نوێیەکانیش حەقیقەتو بەرئەنجامی چاکەی یەزدانیان بەسەروو تێگەیشتنی ئەقڵنییەت لێکدەدایەوەو ئەویان بە(تاقانەکە)، یاخود (یەزدان) لە قەڵەم دەدات. باوەڕی ئەوان لەسەر ئەو بنەمایە بوو کە تاقانەکە یاخود (یـەزدان) یەکەمینو بەرزترین واقیعە، هەموو ئەو شتانەی

کەلەدنیادایە، لەم سەرچاوەو یەکەمین دەستپێکەوە رەوانە دەکرێنو دادەبەزنە ئاستی واقیعیەتو بەهاو کاملبوون. بەزمانێکی سادەتر فلوتین ئەوەی لەسەرەتاوە لەم سەرچاوەیە کەڵک وەردەگرێتو لەقۆناغەکانی کاملبووندا لێیەوە نزیکترە ناو دەنێ ئەقڵو قۆناغی دواتریش بەدەروون دەزانێ کە بۆ درک پێکردنی ئەقڵ پێویستی بەتێڕامانە. پلەی سێیەمیش دنیای جەستەییە کە دواهەمینو لاوازترین پرشنگی (تاقانەکە)یە، هەر ئەو دوورییەش هۆکاری بێڕواڵەتیو خراپی دنیای مادەیە. چاکەو خراپە بەهۆی ئەم مادە بێرواڵەتەوەیە کە کەوتوەتە دوورترین شوێن، لەفەرمانی یەزدانەوە. هەموو ئەمانە بەواتە بێ‌نیازی بەپابەندبوون بەچەمکی دوالیزم بوو، بۆ روونکردنەوەی ئەگەری سەرهەڵدانی خراپە لەدنیادا، لەڕوانگەی پەیڕەوانی قوتابخانەی ئەفلاتونی نوێوە خراپە هەر ئەوە نەبوو، چاکە بوو، خراپە لەدوورترین مەودای (تاقانەکە) سەرچاوەی هەموو واقیعەکان بوو، لەئەنجامدا خاوەنی کەمترین پلە بوو لەواقیعیەت، هەر ئەم تێگەیشتنەش بوو کە بنبەستی (دوالیزم)ی لە مێشکی ئاگۆستیندا تێکشکاندو یەک کەڕەتو بۆ هەمیشە رێگە چارەی چۆنییەتی بەدیهێنانی خراپەی لە دنیادا هەڵبژارد.

قوتابخانەی ئەفلاتونیزمی نوێ لەم قۆناغەی گەشەکردن و فراوان بوونیدا، وەکو بەیانێکی فەلسەفی لێهاتبوو لە مەسیحیەتدا، بەبێ خۆ بەستنەوەی ڕاستەوخۆی بە خودای مەسیحی .

لەم کاتە بەدواوە، ئاگۆستین ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر هەستی بە نزیکبوونەوە لە مەسیحیەت دەکرد و بۆ دەستنیشانکردنی باشترین ڕێگەی بە دەستهێنانی حەقیقەت، دەستیکرد بە خوێندنەوەی پەیامەکانی قەشە پۆڵس کە لە یاوەرانی حەزرەتی مەسیح بوو. لەگەڵ ئەوەشدا نەیتوانیبوو قەناعەت بەخۆی بکات دوا هەنگاوی خۆی بنێت و بچێتە ناو مەسیحیەتەوە.

ئاگۆستین لە مانگی ئابی ساڵی (386ز) دا لە سەرەتای شێواوییەکی تەواوی دەرونیدا بوو. رۆژێکیان کە لە لوتکەی پەرێشانی و پەشۆکان و ڕق وقین دا لەو گومان و دڵەڕاوکێیەی کە ناخی داگرتبوو، پەنای بردەبەر پەنایەکی چۆڵ لە باخەکەیدا و سەری لە ناو یەخەی کراسەکەیدا نقوم کردبوو. سەرەنجام خۆی دەگەیەنێتە ژێر دار هەنجیرێک و دەستدەکات بە گریان و هاوار. ئیتر هێدی

هێدی گوێی لە دەنگێکی ناسکی منالان دەبێت کە لە مالەکەی دراوسێیانەوە دێت و دەلێ (هەلگرەو بخوێنە. لەسەرەتادا وایزانی منالە دراوسێکانییەتی کە سەرگەرمی یاریکردنن، بەجدی وەرینەگرت، بەلام کتوپڕ تێدەگات کە ((ئەم دەنگە دەبێت تەنیا لە خواوە بێت کە فەرمانی پێدەکات کتێبی پیرۆز ((ئینجیل)) بکاتەوە و یەکەمین ئایەتی کە بەر چاو کەوت، بخوێنێتەوە)) بە پەلە وازی لە گریان هێنا، هەلساو بەپەلە خۆی گەیاندە نامیلکەیەکی قەشە پۆلس کە لە سەر کورسییەکی باخەکەدا دانرابوو. کتێبەکەی هەلگرت و ئەم وشانەی خوێندەوە((نەلادان و نەمەستی، نەبەرەڵلایی و ناپاکی، نە شەڕکردن و حەسادەت، بەلکو پەیڕەوی لەسەروەرتان عیسای مەسیح بکەن و وەختی خۆتان بەبیرکردنەوە لەجەستە و شەهوەتەکانی مەکەنەوە)) ئاگۆستین لەدوای ئەم ئیلهامە ڕۆحییە، دەکەوێتە داوی مەسیحیەتەوە و کاتێ دەگەڕێتەوە بۆ مالەوە، بەسەرهاتەکە بۆ دایکی دەگێڕێتەوە. ئیتر دایکی لە خۆشیاندا جێ بەخۆی ناگرێت .

لەماوەی سەد سالی ڕابردوودا زۆرێک لە مەسیحیەکان ئەم بەسەرهاتەیان وەکو موعجیزەیەک هێناوەتەوە، بەلام لەم چیرۆکەدا خالێک هەیە کە کەمتر بۆتە جێی سەرنج. کاتێک کە کەسێک قەشە پۆلس بخوێنێتەوە، تێدەگات کە پەیامی خوداوەند بەو وشانە ڕازاونەتەوە کە بیری فەرهەنگی مەسیحیەتیان لە کۆلناوە.

ئەگەر لە باتی ئەم کتێبە، ئاپانیشادەکان، یان کتێبی تری پیرۆز لەسەر کورسییەکە بوایە، ڕستەیەکی زۆر هاوشێوەی وەکو ئەمەی بە دەربڕینێکی جیاواز دەبینی و دەیتوانی پەیڕەوی لە ئاینی هیندۆسی یا هەر ڕێبازێکی تر بکات .

لەم کاتەدا ئاگۆستین لەلایەن زانکۆکەیەوە لەسەر کار لابرا و بڕیاریدا کە هەرگیز بیر لە ژنهێنان نەکاتەوە. لەڕۆژی شەممەی بەر لەجەژنی پاکی (387ز)، ئاگۆستین لە گەڵ کوڕەکەیدا لە شاری میلانۆ بە دەستی قەشە ئەمبروس داشۆرا (6)و بڕیاریدا لەگەڵ دایکیدا بگەڕێتەوە بۆ زێدی خۆی لە ئەفریقا. لە سانی سواربونیان بۆ کەشتیەکە مۆنیکای دایکی نەخۆش کەوت و کەوتە سەر جێگە. هەولەکانی ئاگۆستین بۆ چاکبونەوەی دایکی بێ سودبوو، ئەم ژنە پیرۆزە لە کاتێکدا کە کارو بارەکانی بە سەرکەوتوویی بەڕێوە بردبوو کۆچی دواییکرد.

دوای چەندین سال بە فەرمانی کەنیسە دایکی ئاگۆستین بەپلەی قەشە

گەیشت و پاشماوەی لاشەکەشیان (کە کاسۆلیکەکان بەپیرۆزیان دەزانی) گواستەوە بۆ ڕۆماو لە کەنیسەی سەنت ئاگۆستین بەخاکیان سپاردوە .

مۆنیکا لە سەر بنچینەی دام و دەستوری کەنیسەی کاسۆلیک قەشەیەکی پارێزەری ژنانی دووگیانە، بەڵام ئەمڕۆ ناوەکەی ئاوێنەی ناوی شارۆچکەیەکی کەنار دەریا بووە بە ناوی (سانتا مۆنیکا) لە دەورو بەری لۆس ئەنجلس کە ڕەفتاری دانیشتوانەکەی زۆر لەگەڵ ڕەوشتی باشی ئەودا نایەتەوە یەک. بەشێکی بەسەرهاتی کتێبی ((دانپیانانەکان)) کە دە ساڵ دوای مردنی مۆنیکا نوسراوە، بەباسی دواهەمین ڕۆژانی ژیانی ئەو کۆتایی پێدێت.

ئاگۆستین لەگەڵ ئەو دۆستانەی کە موریدی ئەو بوون گەڕایەوە بۆ زێدی خۆی لە تاگاسی و کۆمەڵگایەکی پەیوەندیداری مەسیحی دامەزراند بۆ ژیانی تەرکە دنیایی ((خەڵوەتنشینی)) کە پاشان بووە بناغەی سەرجەم کۆمەڵگە ئاگۆستینەکانی دنیا .

ئاگۆستین زۆربەی کات لەو پەرستگایەدا خەریکی نوسین و خوێندنەوەبوو. وێڕای دانپیانانەکانی بە گوناه و شەهوەت، کەسایەتی ئاگۆستین لە بنەڕەتەوە هی بیرکردنەوەو ئەندێشەبوو، زۆرترین چێژی لەم ژیانە وەردەگرت. پێدەچی هەر لەو سەردەمەدا بووبێ کە بۆ یەکەمینجار دەستی بە ڕیزبەندی بیروڕا فەلسەفیەکانی خۆی کردبێ.

ئەوەی لە هەموو شتێ زیاتر هزری ئاگۆستینی بەلای خۆیدا ڕادەکێشا، بیروڕا عیرفانییەکانی قوتابخانەی ئەفلاتونیزمی نوێ و ئەم تیۆرەیەی فلوتین بوو کە تا ڕادەی حاڵ لێهاتن مرۆڤ دەگەیەنێتە دەرئەنجامی حەقیقەت. بە باوەڕی فلوتین و بۆ گەیشتن بە((تاقانەکە))یەزدان و بوون بە یەک، مرۆڤ دەبێت بڕوانێتە قوڵیی دەروونی خۆی. هەموو ئەمانە ئاگۆستینیش بەئەزمونی تاکە کەسی خۆی تێگەیشتبوو لە هەنگاوی دواتر دەستی بە هەوڵدانکرد بۆ هاوئاهەنگکردنی تێزەکانی فلوتین مەسیحیەتی قەشە پۆڵس. دواتر کۆششەکانی ئاگۆستین کشا بۆ هاوئاهەنگکردنی قوتابخانەی ئەفلاتونیزمی نوی و فێرکارییە ئینجیلییەکان .

ئاوێتەکردنی ئەم دوو قوتابخانە فیکرییە بەگەورەترین خزمەتی ئاگۆستین لەبەرەو پێشبردنی فەلسەفە دەناسرێتەوە، ئەم ئاوێتەکردنە نەک تەنیا پشتیوانییەکی

فیکری بەهێزی بۆمەسیحیەت فەراهەمهێنا، بەڵکو بووە مایەی پەیوەندیشی لەگەڵ سونەتی فەلسەفی یۆنانی کۆندا. هەر ئەو پەیوەندییەش بوو کە لە سەراپای قۆناغی زاڵبونی کەنیسە لەفەزای ڕەشی سەدەی ناوەڕاستدا، مەشخەڵی فەلسەفەی بەنیوە سوتاوی داگیرساند.

ئاگۆستین یەکەمین فەیلەسوفی مەسیحی بوو بە مانای وشە لە تێکەڵکردنی ئەم دوو ڕێبازەدا، بیروڕایەکی زۆری فەلسەفی خۆشی بەجیا نووسیەوە. فلوتین وەکو میراتگری فەلسەفەی یۆنانی، وەکو ئێمە، نەیدەتوانی قبوڵی بکات کە شتێک لە ((هیچ))ە وە دروست بێت و ئەمە قەولی ئینجیل بوو. ((تاقانەکە)) لە ڕوانگەی فەلسەفەی ئەفلاتونیزمی نوێوە بابەتێک بوو لە دەرەوەی زەمەن . بە بێ نیاز و مەبەستێکی تایبەت. بۆ ڕونکردنەوەی زیاتری ئەم جیاوازییە کە زۆر بنەڕەتییە، پێویستە ئەوەش بڵێین کە فەیلەسوفەکانی یۆنان باوەڕیان بە ئەفرێنەرێک ((خالق)) نەبووە کە دنیای لە ((هیچ))ەوە هێنابێتە بوون، بەڵکو هەر یەکێکیان لەڕێگەی ((زاتی یەکتاوە)) پێشبینی حەقیقەتی دنیایان دەکرد. ئەم گریمانەیان نەکردبوو: کاتێک بووە کە جیهان بە هیچ شێوەیەک نەبووە و تەنانەت مادەش بوونی نەبووە. دانایانی یۆنان هەموویان لە سەر ئەم بیروڕایە کۆکبوون کە مادە هەمیشە بوونی هەبووە ((زاتی یەکتا)) تەسەڕوفی پێوە کردووە و بە شێوازی جیاواز بەرجەستەیکردوەتەوە.

ئەگەر لێکدانەوەیەکی جیاوازیش هەبووبێ لە تایبەتمەندییەکانی مادەکەدا بووە، بەڵام حوکمی ئینجیل لەم بارەیەوە ئەمەیە کە خوداوەند جیهانی لە نەبوونێکی ڕەهاوە دروستکردووە و بەدیهێنان بەبوونێکی جیا لە بەدیهێنەر دەزانێت. ئاگۆستین بۆ هاوئاهەنگکردنی قوتابخانەی ئەفلاتونیزمی نوێ لەگەڵ بنەما فێرکارییەکانی کتێبی پیرۆز، چەمکی ((بەدیهێنان)) و ((خواستی پەروەردگار بەشنە باشەکان)) ی خستە ناو بیرو ڕاکانی فلۆتینەوە، یەکەمین گرفت کە ڕووبەڕوویبوەوە ئەمە بوو کە چۆن ((تاقانەکە))کە لە وەسفەکانی ئەودا بێ زەمەنە((هەر ئەوەی کە لە فەلسەفەی ئاگۆستیندا گۆڕاوە بۆ هەمان خودای مەسیحیەت))، دەتوانی لە جێگەی زەمەن کاربکات.

بۆ لە بەر پێهەڵگرتنی ئەم گرفتە لۆژیکیە، ئاگۆستین تیۆرەیەکی لەبارەی

چەمکی زەمەن خستەڕوو کەزۆر پێشکەوتوتر بوو لە تیۆرە هاوتا یۆنانی یەکانی. تا سیانزە سەدە دوای ئەو کەس تیۆرەکەی ئاگۆستینی بە باشی نەخوێندبوەوە تا ئەو کاتەی کە کانت تیۆرەکەی خۆی خستەڕوو، هەندێک کەسیش ئەوە بە تەواوکەری تیۆرە سەرەتاییەکەی ئاگۆستین لە قەڵەمدەدەن. بە پێی تیۆرەکەی ئاگۆستین، زەمەن تەنیا بە بەدیهێنانی جیهان دەستی پێکردووە و ئامادەگی یەزدان دەکەوێتە پشتەوەی تێگەیشتنی ئەقڵنیانەوە.

وێڕای ئەمە ئەم پرسیارەی کە چ ڕووداوێک بەر لەسەرهەڵدانی گەردوون و بوون (لە دەرەنجامی زەمەن)دا ڕوویداوە، لە بنەڕەتەوە لە ئارادا نییە، لە ڕوانگەی ئاگۆستینەوە زەمەن شتێکی زهنییە، وەکو ڕوویەک لەچۆنییەتی لێکدانەوەی جیهاندا لە مێشکی ئێمەدا هەیە. ئێمە بە هیچ ڕێگەیەکی تر توانای تێگەیشتنی جیهانمان نییە، بەڵام بەرەنجامی واقعیەت و یەزدان پەیوەست نییە بە زەمەن و لەو چوارچێوەیەدا نییە.

هەر ئەم زەین خوازییە نەزانراوە بوە ئەم زەمینەیەی کە ئاگۆستین بنەمای هەموو جۆرە زانستێکی زهنی بخاتە ژێر پرسیارەوە .(ئەو یەکەمین کەسە کە گومان دەخاتە سەر ئەوەی کە ئەقڵ بە تەنیا بتوانی درک بەهەموو دژوارییەکانی حەقیقەت بکات). ئەو ئەم پرسەی خستەڕوو کە ئەگەر واقعییەتی بونیادی بە هەموو مانایەک لە ئێمە باڵاتر بێ، لە بنەڕەتدا دەتوانین چ شتێ سەبارەت بەو بزانین؟ دەگاتە ئەو دەرەنجامەی کە ئێمە ناتوانین هیچ شتێ بە مسۆگەری بزانین، جگە لەمەی کە ئێمە بوونمان هەیە و بیر دەکەینەوە. بیروڕای ئاگۆستین لەم بارەیەوە زۆر لەو وتە بەناوبانگەی دیکارت دەچێت کە یانزە سەدە دوای ئەمە وتوویەتی کە ((من بیر دەکەمەوە، کەواتە هەم)) کە شۆڕشێکی لە بیرکردنەوەی فەلسەفی هێنایەدی. خۆشبەختانە جێنیشنانی ئاگۆستین لەسەدەکانی ناوەڕاستدا، یان دیقەتیان لە گرنگی ئەم بەشە لە بیروڕاکانی نەدا، یان ئەوەیان نەکردە سەر مەشقی خۆیان، بەدەر لەم دۆخ و شێوازە بە دڵنیاییەوە چارەنوسیشیان لەسەر ڕووی گردێک لە داری سوتانی ئاگری کەنیسەدا دەنوسرێتەوە!

ئاگۆستین لە ساڵی (391ز) چوو بۆ شاری هیپۆ (ئانابای ئێستا کە دەکەوێتە سەر کەنار دەریای باکوری جەزائیر). لەوێ ئۆسقۆف ڤالریۆس ئەوی ڕازیکرد کە

بچێنە ڕیزی قەشەکانەوە. پەیوەستبوون بە ڕیزی ڕۆحیانەتی مەسیحیەوە ناچاری کرد کە واز لە پەرستگاو کۆمەڵگای پەیوەست بە مەسیحی بهێنی هێشتا پێنج ساڵ تێنەپەڕی بوو کە ڤالریۆسی بەساڵچوو پلەی جێگری ئۆسقۆفیدا بەئاگۆستین و ساڵێک دواتریش کە ڤالریۆس کۆچی دوایکرد، داوایان لە ئاگۆستین کرد کە هەموو بەرپرسیارییێتیەکانی ئەو بگرێتە ئەستۆی خۆی .

لەو ڕۆژگارەدا ئۆسقۆفی شار نەک تەنیا قەشەیەکی گەورە بوو بەڵکو بەرپرسیاری کۆرسی وانە وتنەوەی خواناسی و دادوەریکردن لە دادگاکانیشدا بوو. وێڕای ئەم ئەرکە دژوارانـە، پەیتا پەیتا پەیام و وتار گەلێکی زۆر لە قەڵەمەکەی ئاگۆستین ەوە دەچۆڕایەوە. لە دوو ساڵی یەکەمدا پەیام و وتار گەلێکی بێ شوماری نوسی و نامە نوسینی زۆری هەبوو .

کتێبی ((دانپیانانەکان))یشی هەر لەو ماوەیەدا نوسی کە تیایدا گەڵاڵەی گشتی فەلسەفەکەی و لەوانە بیروڕای سەبارەت بە ((کات))خستەڕوو .هەروەها لە پاڵ بیروڕاکانیدا چەند وێنایەک لە فەرتەنەکانی سەردەمانی لاوییەتیشی باسکردبوو، ئەم کتێبە یەکێکە لە بە پێزترین بڵاوکراوەکانی ئیمانی لە سەراپای ئەدەبیاتی مەسیحیدا.

بەداخەوە لەو بەرهەمە زۆرانەی قەڵەمەکەی تەنیا ژمارەیەکی کەمیان لەڕووی چۆنیتییەوە جێگەی سەرنجن. ئاگۆستینیش وەکو زۆرێک لە بڕوا هێنەرانی تر، بە سەختی لە بیری وردەکارییە فێرکارییەکانی کەنیسەدا بوو. بەشێکی دیاریکراو لە کاتە بە نرخەکانی خۆی تەرخاندەکرد بۆ جنێو دان بەو ڕەوتانەی کە لە ڕوانگەی ئەوەوە سەبارەت بەبیروڕای فەرمی کەنیسە بەلادەر لە قەڵەمدەدران. بەتایبەت ئاینی مانی کەئاشنایەتییەکی نزیکیشی لە گەڵیدا هەبوو، کەچی بەردەوام هێرشیدەکردنە سەر و بە((ڕیقنەی زهنی)) ناوی دەبردن، بەڵام ئاینی مانی تاکە لە دین وەرگەڕاوانی ئەو ڕۆژگارە نەبوون. هەر بۆ نمونە دۆناتیستەکان گروپێکی مەسیحی بوون کە لە سەرەتای سەدەی چوارەمی زاینیدا لە جەستەی کەنیسەی کاسۆلیک جیابونەوەو شوێنکەوتوانێکی زۆریان لە باکوری ئەفەریقا پەیدا کرد. دۆناتیسەکان باوەڕیان بە سەربەستی تەواوی کەنیسە هەبوو لە دەستوەردانە کاروباری دەوڵەت. تا ئێرە مەسەلەکە زۆر جێگەی مشتومڕ نەبوو،

بەڵام بەرنامەی سەرەکیان خۆ ئامادە کردن بوو بۆ شۆڕش و لە ناوبردنی دەوڵەت، کەلەدوای سەرکەوتنی شۆڕش، چوار سوارەی ڕۆژی مەحشەر دەردەکەون و دنیا کۆتایی پێدێت. جوتیارانی چەکدارو شۆڕشگێڕ بۆ ئەنجامدانی ئەم بەرنامەیە کۆمەکیاندەکردن.

دۆناتیستەکان بە هیچ جۆرێک میوانداری و دانوستانی دەوڵەتیان قبوڵ نەدەکرد، چونکە ئەوانیان بەئاشکراکەری خراپیەکانی دنیا دەزانی. ئەوان باوەڕیانوابوو کە بۆ کەفارەتی گوناهەکانیان دەبێ لەم دنیایەدا ئەشکەنجەو ئازار ببینن و ئینجا ئەگەر چانسی ئەوەیان هەبێ بە پلەی شەهادەت بگەن. کۆی ئەم باوەڕانە بوونە هۆی ئەوەی کە دۆناتیستەکان بە ئاسانی هەڵنەکەنرێن، هەر جۆرە هەوڵێکیش بۆ سەرکونکردنیان تەنیا دەبووە یارمەتیدەری بیرو بۆچونەکانیان و پێشوازیکردنی زیاتر لێیان .

کاتی کە ئاگۆستین بووە ئۆسقۆفی شاری هیپۆ، ژمارەیەکی زۆر لە مەسیحیەکانی باکوری ئەفریقا. لەپەیڕەوانی ئەم گروپە بوون، هەر بۆیە ئاگۆستین کاتێکی زۆری تەرخانکرد بۆ مشتومڕو نووسینی وتاری ئاگرین لەسەر ئەم گروپە .

سەردەمێکی کەم دوای ئەوە ئاگۆستین قەمچی هەڵگرت بۆ گروپێکی دیکە کە بە پلاگی بەناوبانگ بوون. دامەزرێنەری ئەم گروپە ڕاهیبێکی بەریتانیبوو بە ناوی مۆرگان و مانای ئەم ناوە بەلاتینی پلاگیۆسەو ئەم گروپە ناوی خۆیان لەوەوە وەرگرتبوو.

ئەو کاتەی کە پلاگیۆس گەیشتە ڕۆما ڕۆحیەتی توندوتیژانەی ئەو لەڕووبەڕووبونەوە بە خەسڵەتی کەمتەرخەمانەی خەڵکی ناوچەی دەریای ناوە ڕاست و ڕۆحانیەکانی ئەوێندەر وەستایەوە.

هێندەی نەبرد کە مورگان سەرکەوتووبوو لەوەی کە ڕەگ و ڕیشەی ئەم مەسەلەیە بدۆزێتەوە. ڕۆژێکیان لەکۆڕێکی ئاینیدا، واعیزەکە ئاماژەی بە بەشێک لە کتێبی ((دانپیانانەکان)) کرد کە تیایدا ئاگۆستین ڕوونی کردەوە کە ئەگەری هاتنەدی چاکە لە دنیادا ئەستەمە، مەگەر بە ڕەحم و بەزەیی خوا خۆی نەبێ .

ڕوونکردنەوەیەک کە تەنیا سوپاسگوزارییەک و خەملاندنێکی پەتی بوو. پلاگیۆس تێگەیشت کە هەموو ئەم تیۆرانە بەڵگەیەکن بۆ وابەستەنەبوون و

کەمتەرخەمی لە ڕووبەری جیاوازدا .

مادام چاکبوون پەیوەستە بە خواستی خوداوەندەوە، کەواتە بۆچی تاک دەبێ خۆی بە تەنیا هەوڵی بۆ بدات؟ مورگان هەڵسا بەڕەخنە گرتن بەرامبەر ئەم دیدگایەو ئاماژەیەکی تری دەربڕی کە تیایدا دەیوت شتێک نییە بەناوی یەکەمین گوناه و ئەنجامدانی چاکەو خراپە لە ئەستۆی کەسەکان خۆیاندایە و چوونە بەهەشتیشی بەبێ تەداخولی ڕەحمەتی خوداوەند دەزانی .

شەپۆلێکی نارەزایی لەبەرامبەر ئەم کوفرکردنە ئاشکرایە سەریهەڵدا و ئاگۆستینیش بەتوندوتیژی بەشداری تێدا کردو بە نیازی بەرگریکردن لە ڕێبازی ئاکاری خۆی هاتە دەنگ و دەستیکرد بە نوسینی داخویان و مشتومڕی توند لەوانە ئەم ڕاهیبە ئینگلیزییەی بەنوێنەری شەیتان و هەوادارەکانیشی کە ڕۆژ بەڕۆژ لەزیادبووندا بوون بەدارو دەستەیەکی هەڵگەڕاوە و وەحشی لە قەڵەمدەدا.

ئاگۆستین زۆربەی کاتەکانی بۆ نوسینی ئەو جۆرە وتارە بانگەشەییانە بەفیڕۆدەدا، بەڵام لە ئەنجامدا ئەمکارە لە سەرانسەری هەرێمی مەسیحیەتدا، بە ئاڵا هەڵگری بیرکردنەوەی ڕەسمی ناوبانگی دەرکرد. (بە پێی بۆچونی ئاگۆستین، تەنانەت ئەگەر منداڵێکی ساوا بەر لە داشۆرین بمرێ، ئەوا بە هۆی یەکەمین گوناهەوە لەو دنیادا مەحکوم دەبێ بە ئەشکەنجەی هەتا هەتایی !) لەوانەیە ئەمڕۆکە ئەوەی کە بیرمەندێکی مەزنی وەکو ئاگۆستین زۆربەی کاتە بە نرخەکانی خۆی بە فیڕۆ دابێت لە پێناو دوژمنایەتی و شتی هیچ و پوچی لەمجۆرە، ببێتە مایەی سەرسامی و واق وڕمانی ئێمە، بەڵام ئەمە هەر تەنیا ڕەفتارێکی ئاکاری تاکێک نەبوو بەڵکو حاڵەتێکی شێتانەی بە کۆمەڵ بوو کە چەندین سەدە کەنیسە مەسیحیەکان گیرۆدەی ببوون .

لەڕوانگەی مێژوییەوە ئەمڕۆکە تەنیا دەتوانین خەفەت بۆ بە هەدەردانی بلیمەتی و وزەی ئاگۆستین بخۆین. ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی لە بەردەم هەرەسهێنانێکی تەواودابوو، دروست لە هەمان کاتدا باشترین ئەقڵەکانی مەسیحیەت گیرۆدەی لێدوان و قسەی بێسودی وەکو (دانانی ڕادەی داوێن پاکی بۆ ڕزگاربوون، دۆزەخی بوون و بەهەشتی بوونی منداڵانی دانەشۆراو، دیاریکردنی وردی ناوبژیوانی یەزدان بۆ ڕزگاری ئەو دنیا) بوون.

لە ساڵی (410 ز)دا سوپای ئالاریکی فەرمانڕەوای ویزیگۆتەکان شاری ڕۆمایان تاڵانکرد. لە دوای (800)ساڵ ئەمانە یەکەمین هێرشبەرانی بێگانە بوون کە توانیان بەسەر دیوارەکانی بەرگری شاردا سەربکەون و بچنە ناوەوە. لە دوای ئەم شکستە ئەم باوەڕە بە خێرایی لەلای خەڵکی چەنپەرست ((موشریک)) دا برەوی سەند کە ڕووخانی ڕۆم لە ئەنجامی نەپەرستنی خودایانی ڕۆم و کاڵبونەوەی باوەڕی خەڵک بووە پێیاندەیانووت تا ئەو کاتەی ژوپیتەر ((خودای خوداکانی ڕۆم)) دەپەرسترا، ڕۆم لە لوتکەی دەسەڵات و گەورەییدابوو، بەڵام لەو کاتەوەی کە ئیمپراتۆر تئودوزیۆس بە پشتیوانی مەسیحیەکان پەرستنی خودایانی کۆنی قەدەغەکردبوو، ئیمپراتۆرییەت ڕووەو داڕووخان چوو. کە هەموو ئەمانە خەتای مەسیحیەکان بوو. ئەم هۆکارانە بە توندی دنەی ئاگۆستینیان داو بڕیاریدا ڕووبەڕوویان بێتەوە .

وەڵامەکەشی نوسینی کتێبێک بوو بە ناوی (شاری خوایی) یان (شاری یەزدان) کە بە بەرهەمێکی مەزن لەبواری خوداناسی و فەلسەفە دەژمێردرێت، بەڵام ئەمڕۆکە لە ((دانپیانانەکان))یش خوێنەری کەمترە.

ئاگۆستین لە (شاری یەزدان)دا دەستیکرد بە ڕوونکردنەوەی مێژوو لە ڕوانگەی مەسیحیەتەوەو دەیویست قەناعەت بەزەینی پەریشانی قەشەکان بکات، کە وەکو بەشێک لەخواستی یەزدانی بڕواننە ڕووخانی ئیمپراتۆرییەتی ڕۆمانی. ئەو لە بەرامبەر ئەو شارە زەمینییەی کە خەڵکەکەی دیلی خۆشی و ئارەزووە تێپەڕەکانی دنیای ((فانی))ین، شارێکی خودایمان بۆ دەخاتەڕوو کەتاکە سەرچاوەی ئیلهامی خەڵکەکەی عەشقە بۆ پەروەردگار لەڕێگەی بایەخدانەکانی یەزدان. هەڵبەتە ئەم شارە خوداییە تەنیا شتێکی مەعنەوییەو شوێنێکی تایبەتی لەسەر زەوی - تەنانەت شاری پیرۆزی ڕۆما-ش نەبوو.تیۆرە تۆمارکراوەکانی ئەم کتێبە لە سەراپای سەدەکانی ناوەڕاستدا کاریگەرییەکی قوڵی لەسەر تێڕوانینی یارانی کەنیسە دانا و تەنانەت دواتر، ڕۆڵی خۆی لە ڕەوتی چاکسازی ئاینیشدا نواند.یارانی کەنیسە لە سەدەکانی ناوەڕاستدا هەوڵیاندا بەگەیشتن بەم دۆزە سیاسییە، ڕۆحانییەت بە سەر دەسەڵاتیی سیاسی ئیمپراتۆرییەتدا زاڵ بکەن، بەڵام گرنگترین چەمکێ کە بە هۆی ئەم کتێبەوە چۆتە ناو ئەندێشەو هزری خۆرئاواوە،

چەمکی مێژووە.

ئاگۆستین لەم کتێبەدا بەشێک بۆ باسی هۆشمەندانەی چەندی دەکاتەوە. بۆ نمونە دەنوسێت کە نابێت مەسیحییەکان لە بەسزا نەگەیاندنی هێرشبەرانی سەرکەوتووی تالان و بڕۆی ڕۆما، خەم و خەفەت بخۆن و خوێنەرانی دڵنیا دەکاتەوە کە دوژمنانی ڕۆما لە ڕۆژی قیامەت و لە هەمبەر تەرازووی خودایيدا بە سزای کردارە دڵڕەقەکانیان دەگەن. ئەوساکەش ئەگەر بڕیار بوایە کە هەر گوناهبارێک هەر لەم دنیایەدا سزا بدرایە، ئیتر چ پێویستی بە ڕۆژی قیامەت و داوەری کۆتایی دەبوو؟

دڵپەرتیەکی تری ئاگۆستین - واتە پەیوەندی سێکسییش بەشێکی دوورو درێژی بۆ خۆی لەم کتێبەدا داگیرکردووە، ئاگۆستین تا ئەو شوێنە دەڕواتە پێش کەڕوونی دەکاتەوە چۆن ئادەم و حەوا بەر لە دەرکردنیان لە بەهەشت، دەیانتوانی هاوجێی بکەن؟. مەبەستی ئەو لەمە ئەوەیە کە ئەم هاونوێنییە ئەگەر ئەنجامیش درابێ کردارێکی ئیرادی و خاڵی بووە لە شەهوەت. پاشان ئاگۆستین بە دژواری نیشانیدەدات کە چۆن تەنیا بە هێزی ئیرادە و بەبێ کارکردی هیچ هۆکارێکی پاڵنەری لەش، کارێکی لەو شێوە ئەستەمە !

مەسەلەیەکی تری کە ئاگۆستین پێوەی خەریک دەبێت، ئەمەیە کە ئایا ئەو کچانەی کە شوویان نەکردووە لەشاڵاوە گشتییەکان و لەماوەی تالان و بڕۆی ڕۆمادا دەستدرێژی سێکسییان کراوەتە سەر، دەتوانرێت بەداوێن پاک لە قەڵەمبدرێن یان نا ؟ وەڵامی ئاگۆستین هەڵبەتە جێگیرە، چونکە ئەو داوێن پاکی بەفەرمانێکی دەروونی دەزانێت. هەڵبەتە دەڵێت کە ئەگەر ئەم کچانە چێژیان لەم کارە وەرگرتبێ ئەوا بەداوێن پاک هەژمار ناکرێن و لەوانەیە خواستی خودای لە سەر بوبێ و ئەو جۆرە دەستدرێژیانەی بەرەوا زانیبێ، کە ئەم کچانە لە ڕادەبەدەر لە خۆبایی بووبن بە پاکیزەیی خۆیان. زۆرێک لە نوسراوەکانی ئاگۆستین بێ ماناو هیلاک کەرە دەردەکەوێت، بەڵام دوا تیۆرییەکانی لەوانەیە ئەو کاتەش وەکو ئەمڕۆ زیندووبوبن. هەڵبەتە ئاگۆستین ناخەینە ژێر پرسیارەوە، چونکە لەوانەیە ئەگەر دەستدرێژی بکرایە سەر خودی خۆیشی، دیسانەوە هەمان بیروڕای ببوایە..

نوسینی ((شاری یـەزدان)) سیانزە ساڵی خایاند و سەرەنجام لە ساڵی

(426 ز)داو لە تەمەنی (72)ساڵیدا تەواویکرد. لە سەراپای ئەم ماوەیەدا ئاگۆستین نەک تەنها هەر ئەرکی ئۆسقۆفی شاری هیپۆی بەجێدەهێنا، بەڵکو سەدان نامە و وتاریشی نووسی و هەروەها پێداگر بوو لەسەر بەتوندی سەرکوتکردنی گروپە جیاواز و گومڕاکان. (لە دوای ڕوخانی ڕۆم، مورگان((پلاگیۆس))خۆی گەیاندە باکوری ئەفریقا و لەوێ لە بناگوێی ئاگۆستیندا بە بانگەشەکردنی بیرو ڕاکانی خۆیەوە خەریکبوو. لەم ڕووەوە هەمیشە بزوێنەرێکی هەمیشەیی و سەرچاوەیەک لە ئیلهامی بۆ ئاگۆستین فەراهەم دەکرد)، بەڵام وێڕای ئەو پلە بەرزو ئاستە کۆمەڵایەتیە باڵایەی کە لە سەرانسەری مەڵبەندی مەسیحییەتدا هەیبوو، سەری بەدوای ئەو لێکۆڵینەوەو کارانەوە بوو کە خۆی بۆ خۆی دروستدەکرد. دەڵێن کە لە ساڵنی کۆتایی تەمەنیدا، ئاگۆستین تەنیا کەسێک بوو لەشاری هیپۆ کە کتێبی هەبوو. لەوانەیە ئەمە لە تەنزەکانی ڕۆژگاربێ کەیەکەمین فەیلەسوفی دنیای مەسیحی خەڵکی ئەو شارە بێ فەرهەنگە بووبێت .

شاری پێشووی هیپۆ کە ئەمڕۆ بوەتە بەندەری پیشەسازی جەزائیر ((ئانابای)). ئەگەر بە سواری کەشتی لە بەندەری مارسی لە فەڕەنساوە بەرەو جەزائیر بەڕێبکەوێت، دەتوانین لە ناو ئەو تەپ وتۆز دووکەڵەڕەشەی کە دەوری کۆمەڵگای گەورەی پۆڵاینی ئانابایداوە، ئەو شەقامە پڕ باق و بریقانەی کەلەسەردەمانی داگیرکەری فەڕەنسادا کراونەتەوەو منارەی مزگەوتەکان ببینین. لەدەوروبەری ئەم شارەی لە گەشەسەندندایە چەندین باڵەخانەی نیشتەجێبوون لەسەر ئەو گردانەی دەڕواننە بەندەرەکە سەریان بەرزکردوەتەوە، بەڵام لەو بەری ئەم شارەدا دیمەنێکی زۆر لەو دیمەنانە ماونەتەوە کە شانزە سەدە لەمەوبەر و لە سەردەمی ئاگۆستیندا هەبووە، کۆمەڵێ گرد لە بەرزاییەکانی شاردا لەم لاولاوە بەچڕی و داربەڕوو داپۆشراون و هێڵی کەنار کەنداوەکەش لەژێر ئاسمانی شینی ئەفریقای باکوردا بەرەو لوتکە سوڕاوە.

کەلاوە لەوتن نەهاتووەکانی هیپۆی کۆن بە پێ نزیکەی (20)خولەک لە ناوەندی شارەوە دوورن. لە بەرزایی ئەو کێوانەی کە دەڕوانن بە سەر کەلاوەکاندا، کەنیسەیەکی فەڕەنسایی هەیە کەلەکۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەم و لەو پەڕی بێزەوقیدا دروستکراون. جگە لەمە کەنیسەکە کە وەقفی ئاگۆستین

کراوە بینای بیرەوەری تر بۆ ئەم قەشە گەورە مەسیحییە لە هیچ شوێنێ بەرچاو ناکەوێت. ئەمڕۆ کە لەم شارە مۆدێرنە ئیسلامییەدا بزوتنەوەیەکی بونیادگەرانە دروستبووە کە هەندی لە دڵ پەرتیەکانی خودی ئەوی تێدا ڕەنگدەداتەوە، هەڵبەتە ئەگەر ئاگۆستین گەشەکردنی ئیسلامی بدیایە، ئەوا لەگەڵ ئەویشدا وەکو مانیگەری و دۆناتیزم و پلاگییەکان دەچووە بەربەرەکانییەوە.

لەساڵەکانی کۆتایی ژیانی ئاگۆستیندا ڕووخانی ئیمپراتۆرییەتی ڕۆمانی خێرایی زیاتری بە خۆیەوە بینی. لەساڵی (428ز) دا واندالەکان وڵاتانی باکوری ئەفەریقایان داگیرکردوو لە ساڵی 430دا گەیشتنە دەروازەکانی شاری هیپۆ. ئاگۆستین چوار مانگ لە دوای سەرەتای ئابلۆقەی شاردا کە ساڵێکی خایاند، لە (28)مانگی ئابی ساڵی (430ز) دا کۆچی دواییکرد .کاتێ کە مرد زۆربەی مەسیحییەکان ئەویان بە قەشە دەزانی، بەڵام بەشێوەیەکی فەرمی لە کۆتایی هەزارەی یەکەمی مەسیحی دا ئەم پلەیەی پێبەخشرا .

هێرشبەرانی واندال بە خێرایی دەسەڵاتیان بەسەر تەواوی ئەفەریقای باکوردا پەیدا کردو لە ساڵی (497ز) دا پاشای واندالەکان ئۆسقوفە کاسۆلیکیەکانیان لەسەراپای ئەو ناوچەیە ((نومیدیا)) دەرپەڕاند.

ئەو کاتەی ئۆسقوفەکان ئەو ناوچەیان بەجێهێشت ئێسک و پروسکی ئاگۆستینیان لەگەڵ خۆیاندا بۆ دوورگەی ساردنیا برد. پاشماوەی لاشەی ئاگۆستین تا سەدەی هەشتەم لەم شوێنەدا مایەوە و چاودێریدەکرا. لەم کاتەدا ئەم ئێسک و پروسکانە وەکو غەرامەی جەنگ لە لایەن جەنگاوەرانی پادشای لۆمباردەکانەوە برا بۆ شاری پاویای ئیتاڵیا، کە تا ئەمڕۆش لە هەمان شوێن پارێزگاری لێدەکرێت. کە دەتوانین لە میحرابی گەورەی کەنیسەی جوانی ئەم شارەدا بە ناوی ((قەشە پتر لە ئاسمانی ئاڵتونیدا)) کە لە سەدەی دوانزەدا بە شێوازی ڕۆمانی - لومباردی دروستکراوە، لە سندوقێکی مەڕمەڕ و ڕازاوە بە کەرەستەی موبارەک، ئەو شتانەی کە لە قەشە ئاگۆستینی شاری هیپۆ بەجێماوە، ببینین (6).

لەدوای ئاگۆستین

ئەو کاتەی کە ئاگۆستین کۆچی دواییکرد، نیوەی خۆرئاوای ئیمپراتیۆریەتی رۆمانی لەسەرەمەرگدابوو، هێرشبەرانی واندال سەرەنجام لەساڵی (439)دا توانیان دەستبگرن بەسەر سەرجەم وڵاتانی ئەفریقای پەیوەست بەئیمپراتۆریەتو لەساڵی (455)دا شاری رۆما بۆ دووەمین جار تاڵانکرا، ساڵێک دواتر ئیمپراتۆر کەمناڵێک بوو لەتەختی پاشایەتی کەوتو نیوەی خۆرئاوای ئیمپراتۆریەتو بۆ هەمیشە لەناوچوو، سەدە تاریکەکان دەستیپێکردبوو.

لەم قۆناغەدا زانستو مەعریفەی کۆنی ئەوروپای خۆرئاوا، زۆرتر بەشێوەیەکی گۆشەگیرانە لەدێرەکانو پەرستگا مەسیحیەکاندا، درێژەیان بەژیانی خۆیان دەدا، تاسەرەنجام لەدوا قۆناغەکانی سەدەکانی ناوەڕاستدا لەلایەن بانگەشەکارانی ئاینییەوە، رێگەی خۆیان بۆ ناو دەڤەرەکانی دەسەڵاتدارێتی دەرەبەگایەتی ئەوروپا کردەوە.

لەسەدەکانی ناوەڕاستدا نیوەی خۆرهەڵاتی ئیمپراتۆریەتی رۆمانی، درێژەیدا بەژیانی خۆی لەئاسیای بچوکو وڵاتانی ناوچەی باڵقانو پایەختەکەی کەقوستەنتینیە (ئەستەنبوڵی ئێستا) بوو، ئیمپراتۆریەتی رۆمانی خۆرهەڵات کەدواتر بەبیزەنتی ناوبانگیدەرکرد، تۆخمی عیرفانیو رۆحیەتی چاوچنۆکانەی ئیمپراتۆریەتی کۆنی(بەڵام لایەنە باشیەکانی نا) گەشەپێدا.

سەرەنجام لەساڵی (529زاینیدا) ئیمپراتۆری ئەوکاتە یوستینین فەلسەفەی بەمایەی خراپەکاری زانیو سەرجەم ئەو دیاردە فەرهەنگیە بت پەرستانەیەی کەلەیۆنانی کۆن مابوویەوە، لەناوبردو ئەکادیمیای ئەفلاتونی لەئەسینا داخست، زۆربەی مێژوونووسان ئەم رووداوە گرنگە بەخاڵی سەرەتای سەدە تاریکەکان لەقەڵەمدەدەن، ئـەوەی نەوتراوەو ئاشکرایە کەئەم سەردەمانە زەمەنێکی یارمەتیدەر نەبوو بۆ فەلسەفەو گەشەی گۆڕانی هزری فەلسەفی، چ جای ئەوانەی پێویستان بەکۆمەڵگای خاوەن شارستانیەتو دامەزراو و بوونی کاتی بەتاڵو ئاکاری پەروەردەو فێرکردنە، فەلسەفە بەدەگمەن بەبێ بوونی توێژێکی خاوەن فەرهەنگو بەهرەمەند لەئاسودەیی گەشەدەکات، یەکەمین بیرمەند کەلەدوای ئاگۆستینەوە لەئەوروپای خۆرئاوادا دەرکەوتو بووە جێگە سەرنج،

بۆسیۆس بوو کەنزیکەی سەدەیەک دوای ئاگۆستین لەشاری پیڤیای ئیتالیا دەژیا، ناوبانگی بۆسیۆس قەرزداری کتێبی ((لاوانەوەی فەلسەفی))یە کەلەدوای ئینجیل، پڕخوێنەرترین کتێب بوو لەسەراپای سەدەکانی ناوەڕاستدا.

بۆسیۆس لەڕوانگەی زۆر کەسەوە بەهەڵە بەفەیلەسوفێکی مەزنتر لەئاگۆستین لەقەڵەمدەدرا.

کتێبی ((لاوانەوەی فەلسەفی)) لەکاتێکدا نووسرا بوو کەبۆسیۆس لەزیندانی ئاکەکەسیدا لەچاوەڕوانی جێبەجێکردنی بڕیاری لەسێدارەدانیدا بوو (ئەمەش جۆرێک لەئەرخەیانیو ئاسودەیی بوو کەلەزۆربەی سەردەمەکاندا دەرفەتێک بووە بۆ هزری فەلسەفی، زۆرێک لەفەیلەسوفی رەسەن تەنیا بەچاوەڕوانی ئەو جۆرە ئاسودەییە ناچارییە رووبەڕووبوونەوەو تەنیا ئەو کاتە دەستیان پێدەگەیشت کەرەسەنایەتی هزریان دەستنیشاندەکرا).

لەڕوانگەی بۆسیۆسەوە، ئاکە فەیلەسوفی راستەقینە هەر سوقراتو ئەفلاتونو ئەرەستۆ بوو، تەواو هەرچەندە کە تیۆرە مۆڕاڵیە سەختە ئاساکانی زیاتر لەشێوەی بیروڕای رەواقیەکاندا بوو. بۆسیۆس لەکتێبی ((لاوانەوەی فەلسەفی)) دا ئاخاوتنی لەگەڵ فەلسەفەدا دەبردە پێشو کەتیادا بەبەیتی کێشدار وەڵامی ئەو پرسانە دەداتەوە، کەبەپەخشان دەربڕاون. فەلسەفەی بۆسیۆس بەتەواوی مانا ئەفلاتونیو خاڵی بوو لەهەر جۆرە هەڵگرتنەوەیەک بەناوەڕۆکی عیرفانیانەی فلوتین لەم فەلسەفەیەدا ئاسەوارێک لەئامۆژەی مەسیحی نییە، بەڵام بەڵگە ئەفلاتونیەکانی ئەو بەهیچ شێوەیەک دژی ئەو ئامۆژانە نییە، ئەمەش بۆ خۆی نیشانەی نزیکی پەیوەندی بەشێکی دیاریکراوبوو لەبنەمای مەسیحەت بەهزری ئەفلاتونی. هەڵبەتە بەهەمانشێوەی کەپێشتریش ئاماژەی پێکرا، ئەگەر بۆسیۆس درێژەی بەهەڵسەنگاندنەکە بدایە رووبەڕووی کۆمەڵێک ناکۆکی (هاودژی) بەرچاو دەبووە، لەوانە روانگە جیاوازەکانی ئەم دوانە دەربارەی بەدیهێنان. بەباوەڕی ئەفلاتون لەهیچەوە (نەبوون) هیچ شتێ بەدینایەت، ئەگەرچی مەسیحیەکان باوەڕیانوایە یەزدان هەموو شتێکی لەنەبوونی رەهاوە دروسنکردووە. سەد ساڵ لەمەوبەر ئاگۆستین زۆرێک لەم مەسەلانەی دەستنیشانکردبوو، پێیانەوە خەریکبوو، لەمبارەیەوە رێگە بۆ بیرمەندانی ئەفلاتونی وەکو بوسیۆس خۆشبوو

بوو تا خۆیان بەمەسیحیەکی بڕوا پێەو لەقەڵەمبدەن، ئەم بابەتە لەو سەردەمانەی کەمەسیحیەت لەلایەک رووبەڕووی بیدعەی جۆراوجۆرو لەلایەکی تر ناکۆکیو جیابوونەوە لەکەنیسە ببوە، هەڵبەتە بەدەستکەوتێکی مەزن دەژمێردرا. بەڵام ئەوەش ئەنزی ئەو رۆژگارە بوو کەسەرەنجام بیدعە بووە هۆی مردنی بۆسیۆس.

هاوڕێکەی (ثئودوریک)ی مەزن پادشای ئەسترۆگتەکان کەبڕواداربوو بەگروپی ئاریانیانو ئەوی بەئاوانی دوورکەوتنەوە لەقبوڵکردنی قەشەی ئاریانی لە سێدارەدا. بەبڕوای ئەم گروپە حەزرەتی مەسیح کوڕی خودا نەبوو، وەکو مرۆڤێکی ئاسایی ناتوانێ ئاشنایەتی هەبێ سەبارەت بەخودی یەزدان.

کتێبی (لاوانــەوەی فەلسەفە) بووە هۆی بڵاوکردنەوەی فەلسەفەی ئەفلاتونی لەناو راهیبەکانی پەرستگە مەسیحیەکاندا و لەم رێگەوە وێڕای قەدەغەبوونی خوێندنەوەی بابەتە فەلسەفیەکانی پێشینان لەلایەن ئەربابەکانی کەنیسەوە پەیوەندی پیتۆڵە مەسیحیەکان هەرگیز بەهزری بێ خەوشی فەلسەفە دانەبڕا، گرنگی ئاگۆستین لەمێژووی فەلسەفەدا لەم روەوەیە کەئەگەر سەرکەوتوو نەبوایە لەئاوێتەکردنی هزری ئەفلاتونیو مەسیحیەت، ئەگەری زۆر بوو کەئەمرۆکە مەسیحیەت خاڵی بوایە لەهەموو جۆرە ئاوێتەبوونێکی فەلسەفی، ئەگەر ئاگۆستین نەبوایە بەدڵنیاییەوە تێرامانی ئەفلاتونیانەو بـەدوای ئەویش تـەواوی ئاکاری فەلسەفەی خۆرئاوا بەبڕیاری ئەربابەکانی کەنیسە بەچەنپەرست دەزانرا(کەبێگومان وابوو) یان لانی کەم بەبیدعە لێکدەدرایەوە.

جۆن سکۆت ئیریگینا یەکەمین فەیلەسوفی راستەقینەی سەدەکانی ناوەڕاست بوو. ئەو لەسەرەتاکانی سەدەی نۆیەمدا (لەئێرلەندە) لەدایکبوو، ماوەیەک دەرباری چارلسی یەکەمی پادشای فەرەنسا بووە، ئیریگینا مرۆڤی بەدنیایەکی بچووک لەبەرامبەر دنیای گەورە (گەردون) لێکدەدایەوە.

ئەم دنیا بچووکە بەیاریدەی هەستەکانی سەرکەتوو دەبوو لەتێگەیشتن لەدنیای دەورووبــەر، بەپشتبەستن بەعەقڵ پەیوەندی نێوان دیاردەکانو هۆو بەرهۆکانی دەدۆزییەوەو بەیارمەتی هێزی بیرکردنەوەی دەیتوانی چەمکێ بەناوی یەزدان ببێتە رابەڕ. بەڵام لەهەمووی گرنگتر، بێگومان باوەڕی جۆن سکۆت بوو بەقازانجی هۆکارە نایابەکانی فەلسەفە، ئەو باوەڕی وابوو کەعەقڵ((فەلسەفە))

بەهەمان ئەندازەی سروشتو باوەڕ ((خوداناسی)) دەتوانرێ ببێتە ڕێگەی گەیشتن بەحەقیقەتو لەو جێگایەی کەهەردوکیان ڕێگەکانی دۆزینەوەی حەقیقەتن، هەرگیز ناتوانن یەکتری هەڵوەشێننەوە، بەڵام ئەگەر لەشوێنێکدا هاودژیشبوون، خێروچاکە لەپەیڕەوانی ئەقڵە، سکۆت دەیوت ئاینی واقیعی هەر فەلسەفەی واقیعییەو فەلسەفەی واقیعیش هەر لەئاینی واقیعییە، ئەم قسانە رقی ئەربابەکانی کەنیسەی هەڵساندو لەلایەن سەرپەرشتیارانی بیرکردنەوەی رەسمییەوە دووچاری تەکفیرکردن بووەوە.

وێڕای هەموو ئەمجۆرە رووبەڕوبونەوەو وێکەوتنە، فەلسەفە توانی لەسەدەکانی ناوەڕاسندا درێژە بەژیانی خۆی بدات، خۆشەویستیو ناوبانگی هەردوو کتێبی ((لاوانەوەی فەلسەفەو دانپیانانەکان)) بووە هۆی ئەوەی کەپەیوەندی راهیبە مەسیحیەکان لەگەڵ ریسکی فەلسەفەی ئەفلاتون بەردەوام بێت، لەگەڵ ئەوەی کەتەوەری سەرەکی کتێبی دانپیانانەکان تایبەتمەندبووە بەباسی هەورازو نشێوەکانی ژیانی مەعنەوی ئاگۆستین، بەڵام سێ بەشی کۆتاییەکەی تەرخاندەکات بەس بۆ توێژینەوەی فەلسەفی وەکو ((بوون، زانست، ئیرادە)) بۆ نموونە دەپرسێ (جیهان چۆن دەستپێکرد؟) (زەمەن چییە؟) ((ئایا رابردوو داهاتوو بەڕاستی بوونیان هەیە؟)) وەی تر ، ئەو کەسانەی کەوتونەتە وەسوسە، هەموو ئەوانە بخوێننەوە لەپاڵ وتارە توندەکانی بەسەر هەر تەقەکارەکانداو توێکاری میکانیزمی کرداری سێکسی بەبێ چێژ وەرگرتن و هەتا دوایی، گەلێک لەبنەما پڕ لەبەڵگەکانی فەلسەفەی راستەقینەش دەدۆزنەوە.

ئاگۆستین کاریگەرییەکی بەهێزی لەسەر زۆربەی بیرمەندە دیارەکانی سەدەکانی ناوەڕاست بەجێهێشت، لەوانەیە گرنگترینیان قەشە (ئانسێلم) بێ کەبنیاتنەری قوتابخانەی فێرکاری (سکۆلاستیک) بوو لەسەدەی یانزەهەمدا، قوتابخانەیەکی شێوە فەلسەفی کە تا چەندین سەدە دواتر فەرمانڕەوایەکی بێ نەیاری گۆڕەپانی هزری فەلسەفی بوو، ئەم قوتابخانەیە لەجەوهەری سەرەتایی خۆیدا تەقەلایەک بوو بۆ دامەزراندنی دەزگایەکی باڵا لەبابەتە رەسەنەکانی فەلسەفە، کەلەسەر بنەماو بنچینەی نەگۆڕی ئاینی راوەستابێت. کەرەستەی ئەم دەزگایە دەیتوانی مەسەلەی مشتومڕە فەلسەفیەکان ئارام بکاتەوە، بەڵام

بنەما نەگۆڕەکانی کەنیسە لەدەرەوەی سنوری دەستدرێژی هزری رەخنەیی بوون. توێژینەوەی فەلسەفی دامێنێکی بەرفراوانی هەبوو بەدیقەتێکی وردبینانەوە ئەنجامدەدرا، بەڵام ئەگەر کەسێک بنەمای نەگۆڕی کەنیسەی بخستایەتە ژێر پرسیارەوە، سزاکەی ((زیندانیکردنو ئەشکەنجەدان بوو، یان دەبوایە تۆبەی بکردایەو نکۆڵی بکات لەوەی کەوتویەتیو نوسیویەتی)) یان بەزیندوویی لەسەر کۆمەڵێ بڕەدار بسوتێنرێ. هەر زوو ئامانجی سەرەکی مشتومڕی فەلسەفی ((جەدەلی فەلسەفی)) لەباتی دۆزینەوەی حەقیقەت بووە سەلماندنی ئەمەی کەلایەنی رکابەر تووشی گوناهێک بووە کەلێخۆشبوونی نییە، بەوەی کەبنەما نەگۆڕەکانی هەڵوەشاندوەتەوە. فەلسەفە گۆڕا بۆ گەمەی دەسەڵاتێکی مەترسیدار بۆ هەندێک سیمای درەوشاوە، یاخود بەرزەفڕ.

دەرووناسانیش دەڵێن:(بنەمای سەرەکی باسو خواسی فەلسەفە مەیلو ئارەزوویەتی بۆ دەسەلاتگرتنەدەست)، یۆنانیە کۆنەکان جیاوازییان لەبواری بیرکردنەوەدا قبوڵبوو، دیوجانوسی رەواقی گاڵتەی بەقوتابیانو مامۆستایانی ئەکادیمیای فەلسەفەی ئەفلاتون دەکرد، بەڵام لەمە زیاتر زیادەرۆیی نەدەکرد. بەئاوێتەکردنی بنەمای ئاینی مەسیحی لەگەڵ سونەتی فەلسەفە رەوشەکەی گۆڕی. ئەو کاتەی کەئاگۆسنین هێرشیدەکردە سەر خوانەناسە مانەویو دۆناتیستیو مۆرگانیەکان، ئامانجیشی باسی فیکریو تیۆری پەتی نەبوو، ئەو باوەڕی وابوو کەئەمانە دووبەرەکیان دروستکردوە لەناو مەسیحیەتداو پێویستە قەلاچۆبکرێن.

کاریگەرترین رەوشی سڕینەوەیان لەراستیدا لەناوبردنی بنەما فەلسەفیەکانیان بوو لەرێگەی بەلگاندنی ئەقڵی، ئەم رەوشانە ئەمڕۆش شتێکی نامۆنین، شەڕی بەهێزی ئەو لەگەڵ پلاگیۆسدا هاوشێوەی شەڕو مشتومڕە (فەلسەفیەکانی ستالین) نەبوو. لەگەڵ ترۆتسکیدا لەسەر شرۆڤەی دەستورەکانی کۆمۆنیزم.

دۆڕاوەکانی ئەمجۆرە (مشتومڕانە) سەرەتا بە لەدین دەرچوونو لەدین هەڵگەڕانەوەو بیرنوێخوازی تاوانباردەکران، پاشان لەگەڵ سەرجەم پەیڕەوانیان ریشەکێش دەکران.

کاتێ کەبەوشێوەیە سود لەفەلسەفە و (رەوشەکانی) وەردەگیرا، ئەو دەرووناسانەی کە سکالایاندەکرد فەلسەفە جگەلە گەمەی دەسەڵات هیچی

تر نییە، ناحەقیان نەبوو. ئەم داوایە پرسیارێکی بنەڕەتی دەباتەپێش، کەلەوە ناچێ ئەمە لەمێشکی ئاگۆستیندا بەرجەستە بووبێ کەرۆلی هەیە لەرێنوێنیکردنی فەلسەفە بۆ ئەم لایەنە. ئەو پرسیارە ئەمەیە کەلەژێر چ هەلومەرجێکدا سوود (یاسودی خراپ) لەفەلسەفە وەرنەگیراوە، وەکو بیانویەک لەگەمەی دەسەڵات؟ ئایا ئەسڵەن ئەمجۆرە بارودۆخانە دەتوانرێ بهێنرێنە کایەوە؟ ئایا ئەگەر بەوردی کۆمەڵێ لەیاساو رێسای جدی دابنێین بۆ رێنوێنی باسەکە بەرەو پاککردنەوەی حەقیقەت، ئەوا گرفتەکەچارەسەربووە؟ هەر کەس متمانەی بەنەفسی خۆی هەبێ وەڵامی ئەم پرسیارانە بداتەوە، پێویستە کەمێک لەقسەکانی گەزنەفۆن رابمێنێ کە دەیوت (هیچ کەس هەموو حەقیقەت دەربارەی خودایانو کاروباری دنیا نازانێو نایەوێ بزانێ)، ئەم رستەیە ئەمڕۆکە لێک نزیکە بەبەشێکی دیاریکراو لەفەلسەفەی سەدەی بیستەم و هاوڕایە لەگەڵ رەگەزەکانی فەلسەفەی یۆنانی کۆن، هەروەها فەلسەفەی گومان بەدرێژایی مێژوو. بەڵام ئەگەر ئێمە نەتوانین لەهەموو حەقیقەت بزانین، کەواتە ئەو سکاڵا دەروونناسیەی کەباوەڕیوایە لەمشتومڕێکی فەلسەفیدا براوەی گەمەکە بەبەڵگاندن بەهێزترە، حەقیقەت قبوڵناکرێ. خۆشبەختانە ئەمڕۆکە ئێمە بەم ئەنجامە گەیشتووین، کە فەلسەفە هاوشان لەگەڵ بنەماکانی ئەم بەڵگە هێنانەوانەدا پەیوەندی هەیە کەسەرکەوتوو بوون.

ئاگۆستین نەیدەتوانی لەم گۆشەنیگایەوە بڕوانێ، لەوانەیە هەر ئەو هۆکارەش بووبێ کەلەسەرەتای سەدەکانی ناوەڕاستدا، فەلسەفە زیاتر بەخراپی سودی لێوەرگیرا بێ. تەنیا بەمشێوەیە بوو کەدەبووە جێگەی پەسەندکردنو پشتیوانی لێکردنی. ئەگەر کەسێک ئاینێکی تری وەکو ئیسلامی پەیڕەوبکردایە. یاخود نکۆڵی لەبوونی خودا بکردایە، ئیتر نەیدەتوانی بەشداری لەباسەکانی فەلسەفەدا بکات. کەواتە جێگەی سەرسامی نییە، کەبەشێک لەباشترین کارە فەلسەفیەکانی ئەو رۆژگارە بیرمەندانی موسڵمانی وەکو ئیبن روشدو ئیبن سینا ئەنجامیانداوە. قوتابخانەی سکۆلاستیک سەرەنجام بەدیکارت کۆتایی پێهات کەسودی لە بەڵگەهێنانەوەی بێ خوداکان وەردەگرت (هەرچەندە لەڕووی خۆپارێزییەوە نکولی لەم هەڵگرتنەوەیە دەکرد).

یەکێکی تر لەو سیمادیارانەی کەلەژێر کاریگەری بیروڕاکانی ئاگۆستیندا بوون، قەشە بوناوەنتۆرا بوو کەلەسەدەی سیانزەهەمی زاینیدا دەژیا. بوناوەنتۆرا کەهۆشیارانە شوێن پێی ئاگۆستینی هەڵدەگرت، کۆششی زۆریکرد، تا ئەو کۆمەڵە تیۆرانەی کەلەڕاستیدا لەگەڵ مەسیحیەتدا نەدەگونجان تەنانەت ئەو بەشانەشی کەبەڕای ئاگۆستین هیچ هاوچەشنیەکیان لەگەڵ مەسیحیەتدا نەبوو، پەیوەستکرد بەقوتابخانەی (سکۆلاستیک)ەوە. بەڵام بوناوەنتۆرا هێڵێکی سوری هێنا بەسەر بیروڕاکانی ئەرەستۆ کەئەوانەی راستەوخۆ بەدژی ئامۆژەکانی سکۆلاستیک لەقەڵەمدەدا، پاشان پەیوەندی تیۆرەکانی ئەرستۆ لەگەڵ بنەماکانی فەلسەفەی سکۆلاستیک بووە هۆی روانو چەکەرەکردنی بیرکردنەوەی زانستی لە(زەوی نالەباری) سکۆلاستیکدا. لەوانەیە بوناوەنتۆرا زووتر پێشبینی ئەم ئەنجامەی کردبێ‌و هەرئەوەش هۆکاری جیاوازی‌و ناکۆکی بووبێ لەگەڵ بیروڕاکانی ئەرستۆدا.

لەهاوچەرخانی تری بەناوبانگی بوناوەنتۆرا دۆن سکۆتی سکۆتلەندی بوو، کەنابێ لەگەڵ جۆن سکۆت ئیریگینانەی ناوبراودا، کەچوار سەدە پێشتر دەژیا بەهەڵەدا بچن. دۆن سکۆت بۆ بەرەوپێشبردنی بەڵگاندنەکانی خۆی زیاتر بەبیروڕاکانی ئاگۆستیندا دەچـووەوە، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی لەبوناوەنتۆرا کەمتر لەژێر کاریگەری ئاگۆستیندا بوو، لەگەڵ ئەوەی کەدەبووە جێگەی تانەو تەشەرو گاڵتەپێکردن کەچی لەڕووی فەلسەفیەوە لەبوناوەنتۆرا گرنگتربوو. دۆن سکۆت کەلەپاریس دەژیا، سەرەنجام بۆ پاراستنی گیانی خۆی لەوێ هەڵات، تەنیا لەبەرئەوەی کەبەپێچەوانەی رای رەسمی کەنیسەوە وتبووی سکپڕی نهێنی ئامێزو پاکیزەییانەی حەزرەتی مەریەم، هۆکاری ئەوە نییە کەئەو لە(یەکەمین گوناە)دا بەهاوبەش بزانین. ئەم رووداوە نەک تەنیا شرۆڤەکردنێکی زۆر مەترسیداربوو، کەهەڕەشەی لەئەهلی فیکر دەکرد لەسەدەکانی ناوەڕاستدا، بەڵکو لەهەمانکاتدا نیشاندەری دابەزینی ئاستی بابەتە فەلسەفیەکانی ئەو سەردەمانەشە.

زۆرێک لەو باوەڕەدان کەدۆن سکۆت لەدیارترین بیرمەندانی سەدەکانی ناوەڕاست بووە، جێگەی داخە کەکەسی لەوشێوە تواناو لێهاتوویی خۆی بۆ پایەدانانی خولیای بێ بنەما بەهەدەردەدا. لەگەڵ ئەوەشدا ئەویش سەرکەوتوو بوو بەخزمەتە زۆرەکانی بۆ پێشکەوتنی فەلسەفە. ئەم خزمەتانە زۆرتر بوونە

چاودێر بۆشیکردنەوەی وردو ڕێکوپێک (دۆزینەوەی ڕێگەچارە) ی ئەو دژوارییانەی بەهۆی یەکخستنی فەلسەفەی ئەفلاتونی نوێ لەگەڵ بنەماکانی مەسیحیەتدا دروستبوون. بۆنموونە ئەو جیاوازییەی کە دۆن سکۆت لەنێوان خەسڵەتی زاتیو نازاتی شتەکان دایدەنا، پێشکەوتنێکی گەورەبوو لەلۆژێکی هزریدا. هەر بۆنموونە لاپەڕەکانی کتێبێک بۆخۆی دەبێتە پێناسەی، بەڵام ڕەنگی بەرگەکەی جەوهەری نییە و تەنها ڕووکەشە.

باسی لەمجۆرە بۆ ماوەی (1500)ساڵ دوای ئەرستۆ، توانای دەرکەوتنی پەیدا نەکردبوو، دۆن سکۆت دەریخست کە لۆژیک دەتوانرێ وەکو ئامرازێکی بەکاربەر سودی لێوەربگیرێ، لەگەڵ ئەوەشدا بەهۆی زاڵبوونی بیرکردنەوەی نازانستیانە لەو ڕۆژگارەدا، ئەو جۆرە بەکاربردنە بۆ چەندین سەدە ئەنجام نەدرا.

لەبارەی ئەوەی کەدەتوانین پێناسەکانی دۆن سکۆت بەبێ پێویستی بسەلمێنین، پێشەنگی قۆناغی بوو لەداهاتوودا کەیەخسیری خوداناسی (تیۆلۆژیا) ی لەملی فەلسەفە دەکردەوە. وێڕای بیروڕاکەی دۆن سکۆت، مرۆڤ دەتوانێ سێ جۆرە ناسینی زانستی (بێئەوەی پێویست بەهیچ سەلماندنێک بکات) بەدەستبهێنێ:

یەکەم: هەموو ئەو بنەماو ڕێسایانەی کەبەهۆی خودی خۆمانەوە دەیانناسین.

دووەم: ئەو مەسەلانەی کەبەئەزموونی کەسی دەیانناسین.

سێیەم: ئەو کارو کردەوانەی کەخۆمان بکەرەکەی بووین.

دۆن سکۆت لەزۆر مەسەلەدا دژبوو لەگەڵ بیروڕاکانی تۆماس ئەکوینی مەزنترین فەیلەسوفی سەدەکانی ناوەڕاستدا. ئەکوینی زۆر نەچووبووە ژێر کاریگەری ئاگۆستینەوە، بەڵام خزمەتی ئەو بۆ فەلسەفە، زۆر لەخزمەتەکانی ئاگۆستین دەچوو. هەروەها ناوبانگی ئاگۆستین بەهۆی ئاوێتەکردنی قوتابخانەی ئەفلاتونی نوێ لەگەڵ چەمکەکانی مەسیحیەتدا.

ئەکوینیش توانی حیکمەتی ئەرستۆیی لەگەڵ بنەما فێرکارییە باوەکانی کەنیسەدا بگونجێنێت. تازە لەسەدەی سیانزەهەمدا دەقی وەرگێردراوی کتێبەکانی ئیبن سیناو ئیبن روشد بۆ سەر زمانی لاتینی لەناو ئەوروپیەکاندا ببوە باو و هۆکاری زانیاری ئەوروپیەکان لەبەرهەمو بیروڕاکانی ئەرستۆ. لێرەدا ڕۆڵی

فەلسەفە تەواوبوو.

بەبایەخترین چەمکی سونەتی تێڕامانی فەلسەفەی یۆنانی کۆن لەگەڵ حیکمەتی سکۆلاتیک ئاوێتەبوون، بەڵام ئەنجامو کۆتاییەکەی کارەسات ئامێز بوو. بیرکردنەوەی یۆنانی کەوەکو سەرچاوەیەکی لەکۆڵو زوڵاڵ وابوو، بۆ چەندین سەدە لەناو سەهۆڵبەندانی میتافیزیکی مەسیحیدا بەستبووی‌و بزاوتێکی هەستپێکراوی نەبوو. لەبەرامبەر ئەم سەهۆڵبەندانەدا هەمان سەرسامی‌و واقوڕمان ناخمان دادەگرێت کەلەبەرامبەر مەزنی جیا لەستایشی کەنیسەی (گۆتیک)ە. ناکرێ ئاگۆستین بەکەمتەرخەمی ئەم ئەنجامە بزانرێت، بەڵام ئەو بوو کە بۆ یەکەمجار فەلسەفەی خستەسەر ئەم رێبازە.

لەنووسینەکانی ئاگۆستین

*خودایە پاکژیو داوێن پاکیم پێببەخشە، بەڵام بەم زوانە نا!

دانیپانانەکان ،کتێبی هەشتەم بەشی (7)

* بۆ زۆر کەس خۆڕاگری تەواو ئاسانترە لەپشوو درێژی تەواو.

سەبارەت بەسودەکانی هاوسەرگیری، بەشی (21)

*کەواتە راستە کەبڵێم کاتێک هیچت نەخوڵقاندبوو، زەمەن بوونی نەبوو، چونکە تۆ زەمەنت بەدیهێنا. زەمەنێک وجودی نەبووە کەلەگەڵ تۆو لەئەزەلەوە هەبووبێ، چونکە تۆ هەرگیز ناگۆڕێیت، ئەگەر زەمەن هەرگیز نەگۆڕایە ئیتر ئەوە زەمەن نەبوو.

کەواتە زەمەن چییە؟ ئەمە وا بەئاسانیو خێرایی وەڵام نادرێتەوە، چونکە تێگەیشتن لەمەی کەزەمەن چییە کارێکی هەروا ئاسان نییە، چ جای دۆزینەوەی کۆمەڵێ دەستەواژە بۆ روونکردنەوەی. بەڵام لەگفتوگۆکانی خۆماندا دەستەواژەیەکی ئاشناترو ئاسانتر لە((زەمەن)) نادۆزینەوە، بێ سێو دوو دەزانین ئەم واژەیە چ مانایەکی هەیە، چ ئەو کاتەی کەخۆمان بەکاریدەهێنینو چ ئەو کاتەی کەلەخەڵکانی ترەوە بەرگوێمان دەکەوێت.

کەواتە زەمەن چییە؟ زۆرباش دەزانم چییە تا ئەو کاتەی کەکەسێک لێم ناپرسێ، بەڵام هەر کەسێ لێم بپرسێ ئەوە چییەو بمەوێ بۆی روونبکەمەوە، دادەمێنم. بەڵام دەتوانم بەدڵنیاییەوە بڵێیم ئەگەر هیچ شتێ تێنەپەریبایە، زەمەنی داهاتوو وجودی نەدەبوو، ئەگەر رووداوێک لەڕێیدا نەبوایە، زەمەنی داهاتوو بوونی نەدەبوو.

بەم پۆلێنبەندییە سێسیانەییە(7)ی زەمەن، دووان لەوان رابردوو، داهاتوو، چۆن دەتوانن هەبن، لەکاتێکدا کەرابردوو نەبێتو داهاتووش هێشتا نەبێ؟ بەڵام ئێستا ئەگەر هەمیشە ئێستا بوایەو هەرگیز نەجوڵایە تابێتە رابردوو، ئیتر ئەوە زەمەن نەبوو، بەڵکو هەمیشەیی (ئەبەدیەت)بوو. وێڕای ئەمە، ئەگەر ئێستا تەنیا بەهۆی ئەم واقیعەوەی کەزەمەنەو دەجوڵێ تابێتە رابردوو، چۆن، دەتوانین تەنانەت بڵێین ئێستا هەیە، لەکاتێکدا کەبەڵگەی ئەمەی کەهەیە ئەوەیە

کەنەبووبێت؟ بەگوزارشتێکی تر بەباشی ناتوانین بڵێین زەمەن وجودی هەیە، مەگەر بەهۆی حاڵەتی نزیک بەڕوودانی لەناوچوونی.

دانپیانانەکان، کتێبی شەشەم ، بەشی (4)

*هاوڕێیەتی گوناهبار بکە، بەڵام لەگوناه بەدوربە. نامەی 211 لە
(1845)patrologia latnge ج33

*بەم پێیە سوری خۆشەویستم بەگوڵ و قەدی بەرەڵلایی پیسکردو ئاوە سازگارەکانیم بەڕووباری رەشی دۆزەخی شەهوەت تاریکو تنۆک کردو هێشتا وێرای ئەو هەموو بەدکارییە بۆگەنە زۆر لەخۆبایی بووم کەئارەزووی سەرکەوتنم لەجیهاندا هەبێ. هەروەها عاشقیش بوومو ئەمە داوێک بوو کەخۆم نابوومەوە. خودای من، خودای میهرەبان، چەند لەگەڵ مندا باشبوویت، چونکە تاڵیت زۆر تێکەڵی ئەو جامی لەزەتەکرد. عەشقی من گەڕایەوەو من گیرۆدەی زنجیرە پەیوەسنەکانی بووم. تەنانەت لەگەرمەی کەیفو خۆشیەکانمدا لەپشێویدا بووم لەو نیگەرانیانەی کەقامچی بێ بەزەییانەی ئیرەیی، بەدگومانی،ترس،رقو مشتومڕی توند دەیوەشێنێت.

دانپیانانەکان، کتێبی سێ بەشی (1)

*شانۆ پەلکێشی کردم، چونکە نمایشەکان زەبوونی و خەمباری خودی منی نیشاندەداو چەند چەخماخەیەک بوون کەهەستەکانیان دادەگیرساندم. چونکە ئادەمیزادەکان چێژ لەهەستی خەم وەردەگرن، بەهۆی بینینی تراژیدیاو ئازارەکانی سەر تەختەی شانۆوە، هەرچەندە ئەگەر خۆیان دووچاری ئەو جۆرە شتانە ببن، هەستێکی ناخۆشو دڵتەزین دایاندەگرێت؟ لەگەڵ ئەوەشدا بەئومێدی ئەوەی کەخەمباربن تەماشای نمایشەکاندەکەنو چێژ لەهەستی خەم وەردەگرن، چ شێتیەکی دڵتەزێنە، هەر مرۆڤێک خۆی زیاتر دووچاری ئەوجۆرە خەمانەبێت، ئەوا بەبینینیان لەسەر شانۆ زیاتر رادەچڵەکێ. کەچی کەخۆی دووچاری ئەوە دەبێت، ئەوا ناوی لێدەنێت بەدبەختی. کاتێکیش کەلەسەر هاوخەمی لەگەڵ خەڵکانی تردا ئازار دەکێشێ، ئەوە ناودەنێ بەزەیی.

دانپیانانەکان کتێبی سێ بەشی (2)

*لەبەهەشت گەرما، یان سەرمای بەهێزنەبوو، دانیشتوانەکەی دووچاری مەیل ، یان ترسێک نەبوون کەببێتە بەربەست لەبەردەم چاکەخوازییان....پیاو و هاوسەرەکەی هاوبەشیەکی ئیماندارانەیان هەیە لەسەر بنەمای عەشقو ڕێزگرتنی بەرامبەر و چاودێری بێکەموکورتی بەهێز.... وەختێ کەمرۆڤایەتی لەو هەموو ئاسانکاریو خۆشگوزەرانیە بەهرەمەند بێت، دەتوانرێ کەنوتفەی مناڵ بەبێ شەهوەتی گەوجانە بچێنرێت، ئەندامە زایەندییەکان ((سێکسی)) تەنیا بەگوڕو توانای ئیرادە بەچالاکی پێویست هەڵدەستن، بەهەمانشێوەی ئەندامەکانی تری لەش کەرێنوێنی ویستو داخوازییەکان دەکەن. کەواتە هاوسەر دەتوانێت بەبێ ئەوەی کەهەستی سۆزداری بوروژێ بەوپەڕی ئارامی زهنیو جەستەییەوە لەئامێزی هاوسەرەکەیدا بحەسێتەوە...ئەو بەشەی جەستەی بەگلانی تامەزرۆیی ناجوڵێ، بەڵکو بەبەکاربردنی وشیارانەی تواناکان لەکاتی پێویستدا دەکەوێتە جوڵەو نوتفە بەبێ دڕاندنی پەردەی کچێنی هاوسەرەکەی دەنێرێت بۆ مناڵدان...، کەواتە دوو ڕەگەز (جنس) بۆ سکپڕکردنو دووگیان بوون دەتوانن بەکرداری ئیرادە، نەک بەهۆی ئارەزووە جەستەییەکانەوە لەیەکدی نزیک ببنەوە.

شاری یەزدان، کتێبی چواردەهەم بەشی (26)

ئاگۆستین: تۆ کەدەتەوێ بزانی، ئایا دەزانی کەبوونت هەیە؟
عەقڵ: بەڵێ.
ئاگۆستین: لەکوێیەوە دەزانی؟
عەقڵ: نازانم.
ئاگۆستین : هەستدەکەیت سادەیت، یان ئاڵۆزیت؟
عەقڵ: نازانم.
ئاگۆستین: هەستدەکەیت بزوێنەریت؟
عەقڵ: نازانم.
ئاگۆستین : دەزانیت کەبیردەکەینەوە؟
عەقڵ: بەڵێ.

تاقەبێژی ، کتێبی دوو، بەشی (1)

*یەقین بەمەی کەبوونم هەیە، بەمەی کەئەمە دەزانــم‌و ئەمەی کەبەوەخۆشحاڵم، جیا لەهەر خەیاڵچنییەک، یان هاودژییەک زانراووڕۆشنە.

بەسەرنجدان لەم راستیانە، ترسم لەهیچ لەو بەڵگەهێنانەوانە نییە کەکەسانی ئەکادیمی پێشوو هەڵکێش‌و داکێشیانکردووە، ئەگەر بڵێین ((ئەگەر بەهەڵەدا بچی چی؟)) وەڵامدەدەمەوە ((تەنانەت ئەگەر هەڵەش بکەم، دیسانەوە بوونم هەیە))، نەبوو ((ناموجود)) هەڵەناکات. کەواتە ئەگەر هەڵەبکەم کەواتە دەبێ ببم، چونکە هەڵەکردنم دەیسەلمێنێ کە (وجود) بوونم هەیە، چون کاتێک کە بیردەکەمەوە، هەم دەکرێت هەڵەشبکەم لەکاتێکدا کەهەڵەکردنم جەخت لەبوونم دەکاتەوە؟ وێڕای ئەمە دەبێ بوونم هەبێت تا بەهەڵەدا بچم، کەواتە تەنانەت ئەگەر لەهەڵەشدا بم ناتوانرێت نکوڵی لەزانینی ئەوە بکرێ کەبوونم هەیە هەڵەناکەم، ئەمە وێڕای زانینی ئەوەی کەدەشزانم هەڵەناکەم، چونکە بەهەمانشێوە کەدەزانم هەم دەزانـم، کەدەزانم و کاتێ خۆشحاڵم بەو دوو واقیعیەتە دەتوانم بەهەمان یەقینەوە دۆخی خۆشحاڵبوونم دەربڕم بۆ ئەو شتانەی کەدەیانزانم، چونکە دەربارەی دۆخی خۆشحاڵبوونی خۆم لەهەڵەدا نیم، چونکە دەربارەی ئەو شتانەی کەخۆشمدەوێن لەهەڵەدا نیم، تەنانەت ئەگەر ئەم شتانە گوماناویش بن، دیسانەوە ئەمە راستیەکە کەمن گومانەکانم خۆشدەوێت.

شاری یەزدان، کتێبی یانزە ، بەشی (26)

*نکوڵی لەو یەقینە مەکەن، کەحەقیقەتێکی نەگۆڕ هەیە کەهەموو ئەو شتانەی کەنەگۆڕی حەقیقەتیان هەیە لەخۆبگرێ‌و ناتوانن بڵێین کەئێوە، یان من ، یان هەر مرۆڤێکی تر. بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر روناکیەکی نەسڕاوەو بەربڵاو ئامادەگی هەیەو بەیەکسانی بەسەر هەمواندا پەرشدەبێت. بەڵام کێ دەتوانێ بڵێ ئەوە بۆ هەموو ئەو کەسانەی کەئاقڵ و تێگەیشتون ئامادەگی هەیە، بەمانای واقیعی پەیوەستە بەسروشتی هەر تاکێکەوە؟ چونکە لەبیرتە کەهەر ئێستا دەربارەی هەستە جەستەییەکان چی وترا، ئەوەی کەئێمە هەموومان چاو وگوێیەکانمان دەیبینین و دەیبیستین، لەوانە رەنگ‌و دەنگەکان پەیوەندیان بەچاو ، یان گوێیە کەسیەکانی ئێمەوە نییە، بەڵکو بۆ هەموومان وجودیان هەیە. بەهەمانشێوە ناتوانن بڵێن ئەو شتانەی کەهەمووان بەزهنی کەسی

خۆمان هەستی پێدەکەین، پەیوەندی بەم زهنە کەسیانەوە هەیە. چونکە ئەوەی چاوەکانی دوو کەس لەیەککاتدا دەیبینێ، ناتوانرێ بوترێت پەیوەندی بەچاوەکانی یەکێ لەو دوانەوە هەیە، بەڵکو لەواقیعدا برینییە لەشتی سێیەم کەهەردووکیان نیگایان تێبڕیوە.

کتێبی یەکەم، بەشی (12). De Libero Arbitrio Volontis

*خودا هەرگیز مرۆڤێک چ جای فریشتەیەکی بەئاگایی پێشوتر لەرەوشی خراپی ئایندەی خەلق نەدەکرد، مەگەر ئەمەی کەلەهەمانکاتدا باشی هەموو دنیای لەخەیاڵدا بوایە. ئەو دەزانێ چۆن سوود لەم خولقێنراوانە وەربگرێت، تا رەورەوەی مێژووی دنیا سەربخات، بەهەمانشێوەی کەکێشو سەروا جوانی دەبەخشێ بەشیعر.

شاری یەزدان، کتێبی یانزە، بەشی (18).

*خوات خوشبوێو هەر چیت ویست ئەنجامی بدە.

نامیلکەی 7، بەشی (8). In Epistolium Joannis ad Parth

لەوەڵامی ئەو کەسانەی کەدەپرسن ((خودا پێش ئەوەی کەئاسمانو زەوی بەدیبهێنێ چیدەکرد؟)) ناڵێم ((دەیویست دۆزەخ بۆ ئەو کەسانە ئامادەبکات کەپرسیاری بێ جێدەکەن))، ئەمە تەنیا خۆلادانە...

مرۆڤێکی زەین شپرزە... لەوانەیە بپرسێ... بۆچی دەبێت بەبێکاری مابێتەوەو لێگەڕابێت، چەرخە بێ شومارەکان تێپەڕن تاسەرەنجام بەنیازی کاری مەزنی بەدیهێنان وەخۆکەوتبێ، داوای من لەو کەسە ئەوەیە کەبێداربێتەوە و باش بیربکاتەوە، چونکە پرسیارەکەی لەسەر بنەمایەکی ناعەقڵانییە.

چۆن ئەم چەرخە بێ شومارانە دەتوانن تێپەڕن لەکاتێکدا کەتۆ، بەدیهێنەری هەموو چەرخەکان، هێشتا ئەوانەت نەخولقاندبوو؟ کام زەمەن دەتوانێ وجودی هەبێت کەتۆ نەتخولقاندبێت؟ چۆن زەمەن دەتوانێ تێپەرێ لەبارەی ئەوەی تۆ بەر لەزەمەنێ پێشکەوتنی زەمەنیت نییە، ئەگەر وابوایە نەتدەتوانی لەپێش هەموو زەمەنەوە بیت.

دانپیانانەکان، کتێبی یانزە، دوانزە وسیانزە

ئایا کاتێ کەدەڵێم دەتوانم زەمەن هەڵبسەنگێنم رۆحی من راستی وتوە؟ بەدڵنیاییەوە من پێوانەی دەکەم، بەڵام بەوردی نازانم ئەوەی کەپێوانەی دەکەم چییە. ناتوانم جوڵەی تەنەکان لەزەمەندا پێوانەبکەم، ئایا ئەمە بەمانای پێوانەکردنی خودی زەمەن نییە؟ ئایا دەتوانم جوڵەی تەنێک پێوانە بکەم، پێوانەی بکەم کەجوڵە چەند دەخایەنێتو تەن لەچ ماوەیەکدا لەنێوان دوو پنت دا دەجوڵێت؟

ئەگەر وابێ، چۆن پێوانەی زەمەن بکەین؟ ئایا قۆناغە درێژترەکانی زەمەن بەهۆی قۆناغێکی کورتترەوە پێوانە بکەین، بەهەمانشێوەی کە(یارد)ەکان(10) بە(فوت)ەکان(11) پێوانەدەکەین؟ درێژی بڕگەیەک بەمشێوەیە دەپێوین ئەوە بەبڕگەیەکی بچوکتر دەپێوین، بۆمان دەردەکەوێت کەدوو بەرامبەری ئەوە، سود لەهەمان رەوش وەردەگرین کاتێ کەدرێژی شیعرێک بەدرێژی دێڕەکانی دەپێوین، تەنانەت لەمشێوەیەدا ئەمە هۆکارێکی وردو رێکوپێک نییە بۆ پێوانەکردنی زەمەن، چونکە لەوانەیە دێڕێکی کورت ئەگەر بەئارامیو لەسەرخۆیی بخوێنرێتەوە لەدێڕێکی درێژ زیاتر بخایەنێ کەبەپەلە دەخوێنرێتەوە.... کەواتە وا دەردەکەوێت کەزەمەن، بەسادەیی، درێژاییەکە، هەرچەند درێژاییەکە کەسەری لێدەرناکەین، لەخۆم دەپرسم دەشێ ئەمە تەنیا درێژاییەک بێ لەخودی زهندا.

دانیپانانەکان ، کتێبی یانزەهەم، بەشی (26)

کاتێ کەدەڵێم قۆناغێکی زەمەن لەقۆناغێکی تر درێژترە، یان وردتر، دوو هێندەی ئەوە، چیم هەڵسەنگاندووە؟ دەزانم کەخەریکە زەمەن دەپێوم. بەڵام پێوانەی داهاتوو ناکەم، چونکە هێشتا وجودی نییە، هەروەها ئێستاش نا، چونکە درێژە (امتداد)ی نییەو هەروەها رابردووش نا، چونکە ئیتر وجودی نییە، ئایا ئەو زەمەنەی کەپێوانەی دەکەم کەلەدواهاتی تێپەڕینە، بەڵام هێشتا تێنەپەڕیوە؟...

دانیپانانەکان ، کتێبی یانزەهەم، بەشی (26)

کەواتە دەتوانرێت بوترێ کەلەزەینی خۆمدا پێوانەی زەمەن دەکەم. نابێت رێگە بەزەینی خۆم بدەم کەپێداگربێت لەسەرئەوەی کەزەمەن شتێکی لەبەرچاوە. نابێت رێگە بەپێش داوەریو پێش ئەندێشەییەکانی خۆم بدەم بەسەر ئەم

هزرەدا زاڵ بن. بێ چەندو چۆن زەمەن لەهزری خۆمدا پێوانەدەکەم. هەرشتێک کەروودەداث کاریگەرییەک لەسەر زەینی من جێدەهێڵێت، ئەم کاریگەرییە ئا ماوەیەکی زۆر بەسەر تێپەڕینی ئەو شتە کە وجودی نەماوە، دەمێنێتەوە. ئەم کاریگەرییەی کە من پێوانەی دەکەم، چونکە هێشتا ئامادەیە، نەک خودی ئەو شتەی کەبووەتە هۆی ئەو کاریگەرییەو لەرابردوودا سڕاوەتەوە، کاتێ کەپێوانەی زەمەن دەکەم، ئەم کاریگەرییە پێوانە دەکەم، کەواتە زەمەن ئەمەیە -گەر نا ئەسڵەن پێوانەی زەمەنمان نەکردووە.

دانپیانانەکان ، کتێبی یانزەهەم، بەشی (26)

مێژووی ڕووداوە گرنگەکانی فەلسەفە

مێژووەکان زاینین

سەرهەڵدانی فەلسەفەی خۆرئاوا بەئەندێشەکانی ئالیس ماڵتی

سەدەی شەشەمی (پێش زاین)

کۆتایی سەدەی شەشەمی (پ.ز)

مردنی فیساگۆرس

399(پ.ز) سوقراط لەئەسینا فەرمانی مردنی بەسەردا دەسەپێنرێت.

387(پ.ز) ئەفلاتون ئەکادیمیاکەی خۆی کەبەیەکەمین زانکۆ دەژمێردرێت لەئەسینا دادەمەزرێنێ.

335(پ.ز) ئەرەستۆ قوتابخانەی لیسیۆم لەئەسینا بنیاتدەنێ کەدەبێتە رکابەری ئەکادیمیا.

324 (ز) ئیمپراتۆر «کۆنستانتین»پایتەختی ئیمپراتۆریەتی رۆما دەگوازێتەوە بۆ شاری بیزەنتە.

400(ز) «کۆنستانتین»پایتەختی ئیمپراتۆریەتی رۆما دەگوازێتەوە بۆشاری بیزەنتە.

400(ز) سانت ئاگۆستین کتێبی (دانپیانانەکان)ی خۆی دەنوسێ، فەلسەفە لەخوداناسی مەسیحیدا دەبێتە شتێکی ئەستەم.

410(ز) روخانی ئیمپراتۆریەتی رۆما بەدەستی بەربەرییەکان.

529(ز) داخستنی ئەکادیمیای ئەسینا بەفەرمانی ئیمپراتۆر یۆستینین، کەئەمەش نیشانەی کۆتایی چەرخی حیکمەتی یۆنانیو سەرەتای چەرخی تاریکی بوو.

ناوەڕاستی سەدەی سیانزەهەم تۆماس ئەکۆیناس باسەکەی خۆی لەسەر ئەرستۆ دەنوسێ، سەردەمی فەلسەفەی قوتابخانەی (سکۆلاستیک).

1453(ز) روخانی بێزەنتی بەدەست تورکەکان، کۆتایی سەردەمی

ئیمپراتۆریەتی بیزەنتی.

1492(ز) کریستۆف کۆلۆمبس دەگاتە ئەمریکا سەردەمی رێنسانس لەشاری فلۆرەنساو سەرلەنوێ ژیانەوەی رێنماییە یۆنانییەکان.

1543(ز) کۆپەرنیکۆس کتێبی (دەربـــارەی ســوڕانــەوەی هەسارە ئاسمانییەکان) بڵاوکردەوە لەڕووی ماتماتیکیشەوە سەلماندی کەزەوی بەدەوری خۆردا دەسوڕێتەوە.

1633(ز) کەنیسە گالیلۆی ناچارکرد کەبەفەرمی نکوڵی لەتیۆری سەنتەربوونی خۆر بکات.

1641(ز) دیکارت (رامانەکان)ی خۆی بڵاودەکاتەوە. دەستپێکی چاخی فەلسەفەی مۆدێرن.

1677(ز) کتێبی (ئاکار)ی سپینۆزا لەدوای مردنی، مۆڵەتی بڵاوکردنەوەی دەدرێتێ.

1687(ز) نیوتن کتێبی (بنەماکان) بڵاودەکاتەوەو تیایدا بەناسینی چەمکی (کێشکردن)ەوە خەریک دەبێت.

1689(ز) لۆک (پەیامێک دەربارەی تێگەیشتنی مرۆڤ) بەچاپدەگەیەنێ. دەستپێکی سەردەمی فەلسەفەی ئەزمونگەرایی.

1710 (ز) بێرکلی کتێبی (بنەمای زانستە مرۆییەکان) بڵاودەکاتەوەو ئەزمونگەریی دەگەیەنێتە سنووری تازەتر.

1716(ز) مردنی لایبنیتز

1739–1740 (ز) هیوم (پەیامێک لەبارەی سروشتی مرۆییەوە) بڵاودەکاتەوەو ئەزمونگەرایی تاڕادەیەکی لۆژیکی تر دەباتەپێش.

1781(ز) کەبەیارمەتی هیوم(لەخەوی دۆگماتیگی خۆی بەئاگاهاتوەتەوە) کتێبی (رەخنە لەئەقڵی پەتی) بڵاودەکاتەوە، سەردەمی شکۆداری میتافیزیکی ئەڵمانیا دەستپێدەکات.

1807(ز) هیگڵ کتێبی (فینۆلۆژیای رۆح) بڵاودەکاتەوە، کەخاڵی ترۆپکی میتافیزیکی ئەڵمانە.

1818(ز) شۆپنهاوەر کتێبی (جیهان وەکو ئیرادەو وێناکردن) بڵاودەکاتەوەو

فەلسەفەی هیندی لەمیتافیزیکای ئەڵمانیدا دەخاتەڕوو.

1889(ز) نیچە بەراگەیاندنی ئەم بابەتەی کە (خودا مردووە) لەشاری تۆریت دووچاری شێتی دەبێ.

دەیەی 1920 ئەڵقەی ڤیەننا، برەویدا بەپۆزیتیڤزمی لۆژیکی.

1921 ویتگنشتاین (پەیامی لۆژیکی -فەلسەفی) خۆی بڵاودەکاتەوەو بانگەشەی ئـەوە دەکـات کەتیایدا گەیشتوەتە دوا رێگە چـارەی مەسەلە فەلسەفیەکان.

1927(ز) هایدگەر کتێبی (بــوونو زەمــەن) چـاپـدەکـات، کەباس لەجیابوونەوەی فەلسەفەی شیکاریو فەلسەفەی ئەوروپایی دەکات.

1943 سارتەر بەبڵاوکردنەوەی کتێبی (بوونو نەبوون) هزرەکانی هایدگەر تەواودەکاتو فەلسەفەی بونگەرایی دەخاتەڕوو.

1953 بڵاوبوونەوەی کتێبی (لێکۆڵینەوە فەلسەفیەکان)ی ڤیتگنشتاین لەدوای مردنی لوتکەی سەردەمی زمانشیکاری.

رۆژمێری ژیانی ئاگۆستین

354(ز) لەدایکبوونی لەتاگاسی لە13 نۆڤەمبەردا .

سەرەتایی دەیەی 370(ز) خوێندن لەقەرتاجە خوێندنەوەی کیکر و پەیوەندی بەفەلسەفە ئێدا بێداردەکانەوە، بەرەو مانیگەری دەکشێ.

382(ز) قەرتاجە بەجێدەهێڵێ و رووودەکاتە رۆما.

کۆتایی دەیەی 380(ز) بەدەستهێنانی کورسی مامۆستایەتی لەزانکۆی میلانۆ. بیستنی وتاری ئاینی قەشە ئەمبروز.

386(ز) باوەڕهێنان بەمەسیحیەت.

387(ز) داشۆرینی لەرێگەی قەشە ئەمبروزەوە، گەڕانەوە بۆ ئەفەریقا (مردنی دایکی لەرێگەی ئاسینا).

391(ز) دانانی بەجێگری ڤالریۆسلا ئۆسقۆنی هیپۆ.

396(ز) مردنی ڤالریۆسو دانانی ئاگۆستین بەپلەی ئۆسقۆفی هیپۆ، کەتاوەکو مردنی لەم پلەیەدا دەمێنێتەوە.

396-411(ز) بەربەرەکانی لەگەڵ داهێنەرانی ئاینی دۆناتی.

399(ز) نوسینی «دانپیانانەکان».

دەیەی 410(پ.ز) بەربەرەکانی لەگەڵ داهێنەرانی ئاینی پلاگی.

413(پ.ز) دوابەدوای رووخانی رۆما بەدەستی ڤیزیگنەکان، دەستدەکات بەنووسینی (شاری یەزدان).

410 (ز)بەدواوە کۆچکردنی پەیڕەوانی پلاگی بۆ باکووری ئەفەریقا.

426(ز) تەواوکردنی کتێبی «شاری یەزدان» لەدوای سیانزەساڵو لەتەمەنی حەفتاو دووساڵیدا.

428(ز) واندالەکان هێرش دەکەنە سەر شارەکانی ئیمپراتۆریەتی رۆما لەباکوری ئەفریقا.

430(ز) ئاگۆستین لەشاری گەمارۆ دراوی هیپۆدا گیرۆدەبووە.

430(ز) لەمانگی ئابداو لەشاری گەمارۆ دراوی هیپۆ لەتەمەنی حەفتاو پێنج ساڵیدا کۆچی دواییکرد.

497(ز) ئەسقەفە کاسۆلیکەکان کە«واندالەکان» لەباکوری ئەفەریقا دووریانخستنەوە ئێسکو پروسکی ئاگۆستین لەگەڵ خۆیاندا دەبەن بۆ ساردینا.

سەدەی هەشتەمی زاینی لویتپراند پادشای لومباردەکان، پاشماوەی لاشەی ئاگۆستین لەگەڵ خۆیاندا دەبەن بۆ پاویای ئیتالیا.

ڕۆژمێری چاخی ئاگۆستین

360 دامەزراندنی کۆمەڵەی مەسیحی لەکاندیدا کازا لەباکووری خۆرئاوای بەریتانیا.

370 یەکەمین کۆچی هونەرە ڕەشەکان بۆ ئەوروپا، باکوری دەریای رەش.

370 بەدواوە گینەکان، کەبەهۆی کۆچی هۆنەکانەوە لەجێی خۆیان ترازابوون، دەستدرێژی دەکەنە سەر ناوچەکانی خۆرئاوای ئیمپراتۆریەتی رۆما.

378 ڤیزیگنەکان «گنەکانی خۆرئاوا» لەئەدریانوپل (ئەدرنەی ئەمڕۆی تورکیا) شکست بەرۆمەکان دەهێنن و ئەفسانەی تێکنەشکانی رۆمەکان لەناودەبەن.

381 شورای کەنیسەی قوستەنیتنیە.

395 ڤیزیگنەکان یۆنان داگیردەکەن.

397 مردنی قەشە ئەمبروز.

کۆتایی سەدەی چوارەم پەراگەندەبوونی یەهودییەکان بەردەوامەو هەندێکیان لەشوێنەکانی وەکو باشووری ئیسپانیاو ناوجەرگەی ئەڵمانیا نیشتەجێدەبن.

سەرەتای دەیەی 400 ئیمپراتۆر هۆندریۆس دواهەمین لەشکری رۆمی لەبەریتانیا دەباتەدەرەوە.

400 کۆی گشتی دانیشتوانی جیهان بەزیاد لە 250 ملیۆن کەس دەخەملێنرێت.

410 ڤیزیگنەکان رۆما تاڵاندەکەن.

419 مردنی پلاگیوس، رابەری ئاینی پلاگی.

428 واندالەکان هێرش دەکەنەسەر وڵاتانی ئەفەریقای ئیمپراتۆریەتی رۆما.

دەیەکانی ناوەڕاستی سەدەی پێنجەم ئەنگلەکان، ساکونەکان، ژوتەکان، لەدەریای باکورەوە دەچنە ئینگلتەرا.

430 گەمارۆدانی هیپۆ.

431 شورای کەنیسەی ئەفزوس.

432 کۆتایی کۆمەڵەی مەسیحی کاندیدا کازا لەبەریتانیا.

434 ئاتیلا فەرمانڕەوای هۆنەکان، ناسراو بەقامچی خودا، ناوەندەکانی خۆی لەوڵاتی بولغاریا دادەمەزرێنێ.

1-پەڕگر: سەهەند: منطرف

2- کاهین:پلەیەکی ئاینی کۆن، مەلا.

3- دوانەپەرستی: بڕوا بەهەبوونی دوو ئافرێنەر یان دوو گەوهەر لەجیهاندا (وەک ئەهورا مەزداو ئەهریمەن)

4- ئەسقوفی: پلەیەکی کەنیسەیی بەرزتر لەقەشە.

5- رەواقی:رێبازی فەلسەفەی یۆنانی کۆن کەدەیوت مرۆڤی ژیر دەبێ لەهەواو هەوەس خۆی دووربخاتەوەو تووشی رقو خۆشی نەبێو مل بەعیشقی خۆرسک بداتْ.

6- داشۆرین : شۆردنی لەش بە ئاو پێداکردنی یان پرژانی ئاوی پیرۆز بە

ڕێوڕەسمێکی تایبەت بۆ وەرگرتنی ئاینی مەسیحی.

7- ئەندێشەی ئاگۆستین ، لە سەر کۆمەڵە بەشێکی گرنگ لە مێژووی بیرو باوەڕی کەنیسە، خوداناسی و فەلسەفە وەستاوە، کە نوسەر لەم کتێبە تۆکمەیەدا بە هەموو ئەوانەوە خەریک نەبووە .گرنگترین سەرباسەکانی ئەندێشەی ئاگۆستین بریتین لە : لێکۆڵینەوە لە چۆنیەتی دەربڕینی زانست و مەعریفە ، تاقانەی یەزدان ، سیانەیی مەسیحی ((واتە سێ پیرۆزان ، باوک و کوڕ و گیانی پیرۆز (خوداو مەسیح و جوبرائیل)ئامۆژەی خاچپەرستی لە بارەی پەرستنی خوداو جوبرەئیل و مەسیحەوە- وەرگێر)) ، چۆنیەتی وەدیهێنان ، حەقیقەتی هەناسە ، مەسەلەی گوناە و چاکە ، زۆرە ملێ ی و ئارەزومەندانە و چارەنوس و چۆنیەتی ڕزگار بوونی مرۆڤ بە فەزڵی یەزدان .

8-بە بیروڕای ئۆگەستین بێت هەموو کەس بە گوناهی ئادەمەوە گیرۆدەیە بە بەرەکەت و ئافەرینی خوایی نەبێت ..... هیچ کەسێک بە کارە چاکە تایبەتیەکانی سەرفراز نابێت .

9-بڕیارێک کە دانوستان و دەستێوەردانی ماڵ یا موڵکێک قەدەغە دەکا و داهاتیشی تەنیا بۆ کار یان شوێنێکی تایبەت دەبێ .

10- یارد:یەکەی پێوانی درێژەییە بەرامبەر (3) فونت ، 36 ئینج، یان (91.44) سانتی مەتر

11- فوت: یەکەی درێژییە، بەرامبەر (30.48) سانتی مەتر (12 ئینج) پێ ... وەرگێر

سەرچاوە:

-اشنایی با اگوستین , پل استراتیرن